

The background of the cover is a photograph showing a stack of papers in the foreground, slightly out of focus. Behind them, a landscape with rolling hills or dunes is visible under a bright sky. The overall color palette is soft and natural, with whites, greys, and muted earth tones.

Kertész Imre Felszámolás

MAGVETŐ

Kertész Imre: Felszámolás

Kertész Imre
Felszámolás

(Részlet)

Regény

(Részlet)

Magvető

© Kertész Imre, 2003
Kertész Imre
Felszámolás
Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi KFT.
www.magveto.hu
ISBN: 978-963-14-2806-3

Készítette: eKönyv Magyarország Kft.

Magdinak

„Akkor visszamentem
a házba és leírtam: Éjjél.
Az eső veri az ablakot. Nem
volt éjjél. Nem esett.”

Beckett: Molloy

Hívjuk emberünket, e történet hőst Keserűnek. Elképzelünk egy embert, és hozzá egy nevet. Vagy megfordítva: elképzeljük a nevet, és hozzá az embert. Ámbár mindezt mellőzhető is, hiszen a mi emberünket, e történet hőst a valóságban is Keserűnek hívják.

Már az apját is így hívták.

De már a nagypját is.

Keserút ennélfogva a Keserű néven jegyezték be az anyakönyvbe: ez a valóság tehát, amiről – mármint a valóságról – Keserű mostanában nem túl sokat tartott. Mostanában – a múlt évezred egyik kései esztendeje, mondjuk éppen 1999 kora tavaszán, annak is egy napsütéses délelőttjén – Keserű számára a valóság problematikus fogalomná, de ami még súlyosabb: problematikus *állapottá* vált. Olyan állapotá, amelyből – Keserű legintimebb érzései szerint – leginkább a valóság hiányzott. Ha valahogyan rákényszerítették a szó használatára, Keserű mindig nyomban hozzátette: „az úgynevezett valóság”. Ez azonban igazságon szegényes elégtétel volt, ami Keserút nem is elégtette ki.

Keserű, mint mostanában sűrűn, az ablaka előtt állt, és lenézett az utcára. Ez az utca a hétköznapi és szokványos budapesti utcák leghétköznapibb és legszokványosabb látványát nyújtotta. A szenny-, olaj- és kutyapiszokfoltos járdán autók álltak, az autók meg a leprásan málladozó házfalak közötti méternyi résekben a leghétköznapibb és legszokványosabb járókelők igyekeztek a dolguk után, ellenséges arckifejezésük komor gondolataikra engedett következtetni. Némelyikük, talán siettében, hogy az előtte araszoló libasort megkerülje, lelépett a járdáról, s ilyenkor a gyűlölködő autókürtök egész kórusa cáfolt rá a sorból való kitörés minden oktalan reményére. A szemközti tér padjain, már amelyiknek még nem vitték el a deszkáját, a környék hajléktalanjai üldögéltek, batyuikkal, szatyraikkal, műanyag palackjaikkal. Egy bozontos szakáll fölött karmazsinpiros kötött sapka virított, lelógó bojtja vígan himbálózott a marcona szőrzet mellett. Egy nemlétező had-

sereg rozszant tisztai sapkáját viselő ember gombja vesztett, színehagyott, nehéz télkabátját tarka virágos, kacér selyemöv, alighanem egy női pongyola egykori tartozéka fogta át. Farmernadrágból kikandikáló, bütykös női lábon félretaposott sarkú ezüst estélyi cipő; távolabb, a keskeny, kopott gyepsávon, felhúzott térdrel, katatón mozdulatlansággal, akár egy rongycsomó, kivehetetlen alak hevert, alkohol vagy kábítószer teríthette le, esetleg mindkettő együtt.

Miközben a hajléktalanokat nézte, Keserű egyszerre arra eszmélt, hogy megint a hajléktalanokat nézi. Kétségkívül, Keserű mostanában túl sok figyelmet pazarolt a hajléktalanokra. Képes volt – egyébként értéktelen idejéből – akár fél órákat is elvesztegetni az ablaknál, egy voyeur lenyűgözöttségével, aki sehogyan sem tud elszakadni az elé táruló obszécen látványtól. Ráadásul e kéjesői magatartást Keserűben büntudat, egyszersmind valami undorodó vonzalom kísérte, amely végül egyfajta émelyítő aggodalomba, létfélelembe torkollt. Abban a pillanatban, amikor ez az aggodalom tévedhetetlen körvonalakat öltött benne, Keserű, mintegy elérve rejtélyes tevékenységének még rejtelmesebb célját, szinte kielégülten elfordult az ablaktól s az asztalhoz lépett, amelyen különféle gépiratok heverték, fella-
pozva és kiterítve, akár elhullott madarak.

Keserű maga is tisztában volt vele, hogy e kényszeres kapcsolatban, amit mostanában, mondhatni a tudtán és a beleegyezésén kívül, a hajléktalanokkal kialakított, van valami nyugtalanító. Valójában szenvedett tőle, akár egy betegségtől. Mindössze el kellett volna határoznia, hogy nem lép többé az ablakhoz. Vagy, hogy kizárólag szellőztetés vagy más efféle gyakorlati célból lép csupán az ablakhoz. Azután egyszerre csak megint ott kapta magát az ablaknál, amint a hajléktalanokat nézi.

Keserű gyanította, hogy e különös szenvedélye mögött valamilyen értelmezhető jelentés lappang. Sőt, úgy érezte, hogy ha sikerülne e jelentést megfejtenie, akkor jobban értené az életét is, amit mostanában nem értett. Úgy érezte, mintha attól az egykor szinte tapintható állandótól, amit

valaha a személyiségeként ismert, mostanában szakadékok választanak el. A hamleti kérdés Keserű számára nem úgy hangzott, hogy lenni vagy nem lenni, hanem így: vagyok vagy nem vagyok?

Keserű mintegy szórakozottan belelapozott az asztalán heverő gépiratok egyikébe. Eléggé vastkos papírköteg volt, egy színdarab kézírata. A borítólapon a címe: FELSZÁMOLÁS, majd a műfaji megjelölés: „Komédia, három felvonásban”. Alatta: „Történik Budapesten, 1990-ben.” Két ujjá közé fogta a papírlapot, hogy tovább lapozzon, de azután mégis átengedte magát a kétes élvezetnek, amiben a színhely leírása részesítette:

(Sivár szerkesztői szoba egy sivár könyvkiadóban. Kopott falak, düledező könyvszekrények, a polcaikon tárolt könyvek közt tátongó hiányok, por, elhanyagoltság; habár költözködésnek semmi nyoma, mindenben a költözködés kietlen ideiglenessége uralkodik. A szobában négy íróasztal, négy munkahely. Az asztalokon írógép, egyikén-másikán védőhuzat, egymás tetejébe tornyozott könyvek, kéziratlapok, dossziék. Udvarra néző ablakok. Egy ajtó hátul, ki a folyosóra. Valahol távol késő délelőtti napfény, itt, a sivár szerkesztőségi szobában sivár mesterséges világítás.

A szobában Kürti, a felesége: Sára, és dr. Obláth tartózkodik. Idegenül, várakozó módján üldögélnek egy íróasztal körül, amelyről később majd kiderül, hogy Keserűé.)

Keserűt kezdte elfogni az olvasás szenvedélye, ez a különös megszállottság, amely az életét oly végzetesen meghatározta. Szerette a darab nyitó dialógusait:

KÜRTI Gyűlölöm. Undorodom. Okádhathatóm van.
Ez a ház. Egy volt palota, ha nem tudnátok. Azok a lépcsők. Ez a szoba. Ez az egész.

OBLÁTH *(Sárához)* Mondd, te érted, hogy miről beszél?

SÁRA Unatkozik.

OBLÁTH Én is unatkozom. Te is unatkozol.

SÁRA De ő radikálisan unatkozik. Ma már ez az ő egyetlen radikalizmusa. Ez maradt meg neki a nagy időkből. Az unalom. Mindenhova magával viszi, mint egy mérges, szőrös pulikutyát, amit időnként ráuszít a többiekre.

KÜRTI Tizenegyre ide rendelnek -

SÁRA *(engesztelő, csaknem kérlelő hangon, akár egy gyerekhez beszélne)* Senki sem „rendelt”. Keserű megkért, hogy hozzuk be az anyagot a kiadóba. Lehetőleg tizenegyre.

KÜRTI Fél tizenkettő. És sehol egy lélek. Titeket persze nem zavar. Ültök és túrtök, ahogyan mindent eltűrnek ebben az országban. Minden becsapást, minden hazugságot, minden agyonlövést. Mint ahogyan máris eltűritek azokat az agyonlövéseket, amelyeket még csak a ti agyonlövésetek után fognak foganatosítani.

Keserű felnevetett. Pontosabban szólva azt a jellegzetes, kurta hangot hallatta, ami mostanában a nevetést jelentette nála. Mintegy a gyomrából tört fel ez a hang, s amolyan száraz röffentésnek hangzott inkább, semmint nevetésnek. Öröm, vidámság mindenesetre nemigen csilingelt benne. Tovább lapozott a kéziratban, míg a szeme ismét meg nem akadt az alábbi instrukción:

(Keserű siet be, hóna alatt vastag dosszié.)

KESERŰ Ne haragudjatok. Nem tehetek róla. Bocsánat, bocsánat. Elnyúlt az értekezlet.

SÁRA Idegesnek látszol. Történt valami?

KESERŰ Semmi különös, csak felszámol a kiadó. Az állam nem finanszírozta tovább a csődöt. Negyven évig finanszírozta, mától kezdve nem finanszírozza.

OBLÁTH Logikus. Ez már egy másik állam.

KŰRTI Az állam mindig ugyanaz. Eddig is csak azért finanszírozta az irodalmat, hogy felszámolja. Az irodalom állami támogatása az irodalom állami felszámolásának államilag leplezett formája.

OBLÁTH (*ironikus elismeréssel*) Axiomatikus megfogalmazás.

SÁRA És mi lesz a kiadóval? Megszűnik?

KESERŰ Ebben a formájában. (*Vállat von, egy kicsit csüggedten*) De hát ebben a formájában minden és mindenki megszűnik.

Igen, Keserű emlékezett erre a kilenc évvel ezelőtti dél-előttre. Emlékezett rá, ahogyan a szerkesztőségi értekezletről (az úgynevezett szerkesztőségi értekezletről) kijövet, hóna alatt a vastag dossziéval benyitott a szobába. Kürti, Sára meg Obláth ott várta, az íróasztalánál. Ő maga, Keserű, körülbelül ugyanazt mondta, ami a darabban áll. Az egyetlen bökkenő az volt csupán, hogy az, aki ezt a darabot, s benne ezt a jelenetet is megírta, akkor, amikor ez a jelenet a valóságban is – és csaknem szó szerint – lejátszódott, már nem élt.

Öngyilkos lett.

A rendőrség az injekciós tűt meg a morfiumos ampullákat is megtalálta.

Keserűben volt annyi lélekjelenlét, hogy a hivatalos emberek érkezése előtt a kéziratok legjavát még kimentse (a gyér levelezést a férlájt Sára vette magához).

Ezt a színdarabot is a hagyatékban találta. Jó kilenc éve, amikor Keserű a darabot elolvasta, ez a történet még éppen csak elkezdődött, és hamarosan úgy folytatódott, hogy a darab Keserűnek nevezett figurájában – pontosan, mint a valóságos Keserűben – volt annyi lélekjelenlét, hogy az öngyilkosság helyszínén a hivatalos emberek érkezése előtt a kéziratok legjavát még kimentse. Amikor aztán az irodalmi zsákmányt biztonságba helyezte, s annak möhön nekiesett, Keserű megtalálta a színdarabot, s hamarosan a jelenetet is, amelyből kiderül, hogy volt benne annyi lélekjelenlét, hogy... stb. S azután sorra-rendre követték egymást a jelenetek, a színdarabban is, a valóságban is. Úgyhogy Keserű végül nem is tudta: a szerző – halott barátja – kristálytisza előrelátását bámulja inkább, vagy a saját, mondhatni töredelmes elszánását, ahogyan előírt szerepével azonosult, s a történetet beteljesítette.

Mostanában azonban, kilenc év elteltével, Keserűt másvalami érdekelte. Története véget ért, de ő maga itt volt még, s ez olyan feladvány volt, amelynek megoldását Keserű egyre halogatta. Vagy folytatnia kellett volna történetét, ami lehetetlennek bizonyult, vagy új történetet kellett volna kezdenie, ami úgyszintén lehetetlennek bizonyult. Semmi kétség, Keserű látott maga körül megoldásokat, jobbakat is, rosszabbakat is, sőt, ha alaposabban meggondolta, életek helyett is megoldásokat látott csupán. A darab Kürti nevű szereplője például azt a megoldást választotta mostanában, hogy megbetegedett. Amikor Keserű legutóbb nála járt, ágyban találta őt, körülötte vérnyomásmérő, egy asztalkán különféle színű és alakú tabletták, gyógyszeres dobozok, sőt valami apró készülék is, amellyel Kürti injekciókat volt képes adni önmagának, Sára apatikusan ült a konyhában. Ez a Kürti szociológus volt egykor, a hetvenes-nyolcvanas években valami jelentéktelen állásban húzta meg magát, miközben törhetetlen lendülettel írta nagy monográfiáját „a korszerűtlen tudatról és ennek mentalitásbeli gyökereiről Magyarországon”. Előzőleg

a börtönt is megjárta, és bár a politikai rendőrségen akkor már nem vertek, Kürtit mégis olyan szerencsétlenül találták felpofozni, hogy a bal fülére megsüketült.

Keserű néhány oldalt visszalapozott a darabban. Újra a nyitójelenetnél vagyunk, Kürti, a felesége, Sára, meg dr. Obláth órá, Keserűre várakozik. Obláth mond valamit, Kürti nem érti, Obláth ordítva megismétli.

SÁRA Nem kell ordítanod, csak ne a szétvert fülébe beszélj.

OBLÁTH *(kínosan mentegetőzik)* Mindig elfelejtem!

KÜRTI *(közben sétára indult a szobában, a könyvespolcokat, a berendezést nézegeti, egy-egy könyvet leemel)* Jobb is. Rég volt, elmúlt. *(Tétován matat a könyvek közt; s mintha félig-meddig álmában beszélne)* És különös, de valamikor mostanában múlt el. Hirtelen. Közvetlenül a célegyenesben. Megdőlt a rendszer, és nincs kedvem azt hazudni, hogy én döntöttem meg. Folyik az általános felszámolás, és nincs kedvem osztozkodni. Néző lettem. És még csak nem is az első sorokból nézelődöm, hanem valahonnan a karzatról. Lehet, hogy elfáradtam. De az is lehet, hogy sohasem hittem igazán, amit hittem. Ez lenne a rosszabbik változat. Mert akkor semmiért verték szét a fületem. Ma már hajlok erre a feltevésre. *(Elhallgat, egy könyvvel a kezében eltűnődik)* Semmiért ültem, semmiért hordoztam a priuszomat, semmiért volt a több éves szilenciumom, és nem hős vagyok, csak elszúrtam az életemet.

OBLÁTH *(vigasztalóan)* Itt mindenki elszúrja az életét. Ez az itteni specifikum, a géniusz loci. Aki itt nem szúrja el az életét, az egyszerűen tehetségtelen.

Keserű ismét az inkább dühös horkantásnak, semmint nevetésnek hangzó nevetését hallatta. Sajnálta, hogy ebből a jelenetből kimaradt (emlékezett rá, hogy csak ké-

sőbb lép majd a szobába, hóna alatt a vastag dossziéval), és így nem vehet részt a társalgásban. Szerette ezt a stílust, ezt a fanyar, a mindentudás látszatával felvértezett akasztófahumort, amely rég letűnt világára emlékeztette; jól használható stílus volt ez, a beavatottak nyelve, amely megvédte őket családásaiktól, félelmeiktől, jól titkolt gyerekes reményeiktől.

Keserű az órájára nézett, és megállapította, hogy ezen a napon sincs semmi dolga. Lassan délre járt. Futólag eltűnődött rajta, hogy mivel is töltötte idáig a napját, de erre nemigen tudott volna válaszolni. Tény, hogy a mai napon élénk belső életet élt: valamit álmodott, erekcióval ébredt, s borotválkozás közben olyan érzés környékezte, hogy a mai napon végre döntenie kell, bár hogy mit is kellene eldöntenie, nem látta világosan, emellett a saját döntésképtelenségével is tisztában volt.

Ennek ellenére Keserűben felmerült a gondolat, hogy a színdarabot - a FELSZÁMOLÁS című komédiát (vagy tragédiát?) - el kellene helyeznie egy színháznál.

Már a kilencedik éve gondolkodott ezen.

Egyáltalán, Keserű már a kilencedik éve gondolkodott azon, hogy vajon lelkiismeretesen kezeli-e ő a hagyatékot.

Akadtt ebben a hagyatékban mindenféle: próza és följegyzések, naplórészletek meg elbeszélés-kezdemények (no és persze a színdarab, a FELSZÁMOLÁS). Éppen csak a lényeg hiányzott - legalábbis Keserű meggyőződése szerint.

Azon kívül - s ez a legtitkosabb gondolata volt Keserűnek, annyira titkos, hogy talán még önmaga elől is eltitkolta - ha megszabadulna a színdarabtól, ezzel egy bizonyos értelemben önmagától is megszabadulna. Megszabadulna talán a valóságérzékenység nyomasztó érzésétől is, ami mostanában hozzá szegődött s valami kellemetlen hiányként kísérté, mindig és mindenhova, akár Peter Schlemilt a hiányzó árnyéka.

Azon a délelőttön kezdődött a történet, amikor Keserű a kiadói irodaszobájába - ahol Kürti, a felesége: Sára, és dr. Obláth várt rá - belépett, hóna alatt a vastag dossziéval.

Ebben a bizonyos dossziében Keserű halott barátjának, nevezzük röviden B.-nek (vagy Bének, ahogyan ő maga szerette nevezni magát), az írói hagyatéka volt. Ez a hagyatéka pedig úgy került Keserű birtokába, hogy Keserűben volt annyi lélekjelenlét, hogy a hivatalos emberek érkezése előtt a kéziratok legjavát még... de erről már tétetett említés.

Azon a reggelen, hóna alatt a dossziéval, Keserű azzal az eltökélt szándékkal jelent meg a szerkesztőségi értekezleten (az úgynevezett szerkesztőségi értekezleten), hogy a kiadónak, amelynek ő az egyik irodalmi szerkesztője volt, a hagyatékot kiadásra javasolja és a kiadással kapcsolatos szerkesztői munka elvégzését (természetesen minden nemű honoráriumról lemondva) felajánlja.

Csakhogy ezt az értekezletet épp annak a szomorú ténynek a bejelentése végett hívták össze, hogy a kiadó veszteségesen működik, s ennél fogva bizonyos adminisztratív és pénzügyi manővereket lesznek kénytelenek végrehajtani, amelyeknek az ásító unalomba vesző boncolgatásaiból Keserű csak annyit értett meg – de ennyit teljes világossággal –, hogy javaslatával pillanatnyilag aligha állhatna elő.

Ismét érdekelni kezdte, miről is beszéltek, mielőtt ő, otthagynya az úgynevezett értekezletet, a szobájába, ahol a barátai vártak rá, belépett.

Éppen Obláth fejtegetett valamit, a maga szokott, szenvedően emelkedett modorában, szavait hosszú csend követi. Sára szipog, időnként kivörösödött szeméhez emeli a zsebkendőjét, Kürti egy kissé távolabbra húzza a székét s elkülönült, mélységes hallgatásba burkolózik.

OBLÁTH *(észrevéve, hogy a másik kettő alig hederít rá, gyorsan befejezi a mondókáját) ...Szóval azóta kísért a gondolat, hogy talán – ki tudná – esetleg filozófiai öngyilkosságot követett el. Mint, mondjuk, egy Dosztojevskij-figura. Fel tudnám tétélezni. Róla fel.*

(Csend.)

OBLÁTH JÓ, visszavonom.

(Csend.)

OBLÁTH Csak úgy felmerült bennem.

(Csend.)

OBLÁTH Mert különben semmit sem tudunk. Én még azt sem, hogy – szóval, hogy pontosan hogyan is...

(Csend. Kürti a felesége arcát fürkészi, de Sára hallgat.)

KÜRTI Sára majd megmondja.

SÁRA Gyógyszerrel.

OBLÁTH Ennyit már mondatok. Altató?

SÁRA *(elhárítóan)* Nem tudom. Amikor behívtak a rendőrségre –

OBLÁTH *(meghökkenően)* Behívtak a rendőrségre?

KÜRTI Sárának kulcsa volt a lakáshoz.

SÁRA Nem nekem volt kulcsom. Keserűnek volt kulcsa.

(Kürti fanyar mosollyal nagyokat bólint, mint aki egyetlen szavát sem hiszi el Sárának.)

SÁRA Mondd, Sándor, nem lenne egyszerűbb, ha elválnánk?

KÜRTI De. Egyszerűbb lenne.

SÁRA Akkor miért nem válunk el?

KÜRTI Minek? Az sem értelmetlenebb, mint együtt maradni. Nem is szólva a sok kényelmetlenségről.

Huss! – Keserű tekintete elől egyetlen villanással elröp-pentek a betűk, mintha tűzvész emésztette volna el őket. Keserű ugyanis számítógépbe is beírta a színdarabot, hogy így változtatva, hol képernyőn, hol meg gépiratban olvashassa – de legszívesebben mégiscsak az autográf kézi-ratban olvasta, amely szintén megvolt a hagyatékban, B. rendetlen, de Keserű számára jól olvasható kézírásával. Valamennyi jelenethez karaktervázlatok készültek, kiegészítő feljegyzések, emlékeztetők, jegyzetek, leírások, bár a jegyzetektől létrejött végleges dialógusok azután alig különböztek maguktól e jegyzetektől, ez utóbbiak pedig

a valóságtól (mármint az úgynevezett valóságtól), azaz a Keserű memóriájában tárolt képek, szavak és események kétes és zavaros halmazától.

„Első felvonás. Egyetlen helyszín, négy szereplő: KESE-RŰ, SÁRA, KÜRTI, OBLÁTH. Mi hozza össze őket? A közös múlt, és a B.-hez fűződő kapcsolatuk. Mindkét tényező véletlenszerűsége. A múlt mint vasvillával összehányt sorsok véletlenszerű közössége. Mint közös világ, amelynek együtt őrzik szégyenletes titkát. Még soha nem nevezték meg, és mindig is tartózkodni fognak tőle, hogy megnevezzék. A felfüggesztett életek mozdulatlan világa, amelyet minduntalan bemocskol az esendő remény. De ők ezt nem így látják. Ők csak a küzdelem homályos emlékét őrzik, ahogyan mintegy kézzel-lábbal naponta nekifeszültek az áttörhetetlennek hitt falaknak; mígnem egyszerre csak – hogyan, hogyan nem – az ellenállás megszűnt, s ők maguk hirtelen a semmiben találták magukat, amit, első kábulatukban, szabadságnak képzeltek.

Ebben a tekintetben, teljesen függetlenül a gyászuktól, B. öngyilkossága csapásként éri őket: olyan ez a halálhír, akár egy kaján és kivédhetetlen cáfolat. Óvatosan találgatják okait. Obláth szerint filozófiáról van szó. Radikálisan negatív beállítottságról, »kíméletlenül végigvitt« logikáról, amely végül depresszióhoz, önpusztításhoz, fizikai és szellemi leépüléshez vezet. B.-hez viszonyítva, mondja Obláth, ő, Obláth, PhD, a filozófia doktora, aki foglalkozásszerűen és egyetemi katedrán úzi a filozófiát, gyenge kezdőnek minősül. Igaz, sosem állította magáról, hogy eredeti gondolkodó. »Ha az lennék, talán már nekem is rég szétverték volna a fületem, vagy a vesémet, vagy amit már ezek szét szoktak verni« – mondja, nyilvánvalóan egy Kürtinek szóló tiszteletkört húzva. Megemlíti, hogy néhány éve ők ketten sokat és intenzíven filozofáltak B.-vel: együtt voltak beutaltjai egy »alkotóháznak« – ahogy ak-

koriban az ilyen intézményeket nevezték. Sétáltak a késő őrszi avaron, peripatetikus elmélkedéseket folytattak hízott platánok alatt.

- Nagyokat jártunk az erdőben - emlékezik Obláth, aki kedveli az epikus bevezetéseket. - Azt fejtegette, hogy nincs többé tragikus ember. Valószínűleg ti is hallottátok már tőle ezt az elméletét. De ott, a Mátrában szokatlanul lucidus volt. A totálisan redukált ember, más szóval a *túlélő*, mondja ő, nem tragikus, hanem komikus, mert nincsen sorsa. Másrészt tragikus sorstudattal él. Ez paradoxon (párádaxon - affektál Obláth), ami nála, az írónál egyszerűen stiláris problémaként jelenik meg. Meg kell jegyezni, figyelemre méltó gondolat - teszi hozzá elismerő arccal, ahogy az egyetemen nyilván a jobban sikerült elaborátumokat szokta jutalmazni. - A túlélő az ő rendszerében külön speciést képez - folytatja -, akárcsak egy állatfajta. Szerinte mindnyájan túlélők vagyunk, ez határozza meg perverz és elsatnyult gondolatvilágunkat. Auschwitz. Majd ez a mögöttünk álló negyven év. Azt mondta, hogy a túlélésnek ez utóbbi deformációjára - mármint erre a negyven évre - még nem találta meg a pontos választ. De keresi, és már közel jár hozzá, hogy megtalálja.

Elhallgat. Egy kevés, nyomatékos szünetet tart.

- Ezért gondolok én filozófiai öngyilkosságra - mondja aztán. - Talán úgy döntött, hogy ez a válasz.

És sietve hozzát teszi:

- Legalábbis az ő válasza.

Nem nagyon értenek vele egyet.

Kürti:

- Nem úgy élt, mint aki öngyilkosságra készül. A maga nemében életművész volt.

Obláth:

- Életművész? Ez azért, ne haragudj, de némi magyarázatra szorul.

Kürti:

- Került minden részvételt, sosem keveredett semmibe, nem hitt, nem lázadt fel és nem csalódott.

Obláth:

- Hozzátehetjük még, hogy alig lakott, sosem utazott és nem élt benne semmi becsvágy. De ettől még igazam lehet.

Kürti:

- Ártatlan maradt, mint egy aggszűz.

Obláth:

- Én inkább azt mondanám, hogy senki olyan elegánsan nem csinálta végig ezt a negyven évet, mint ő. Lebegett, mint... mint egy... - elhallgat.

Ezt akarta volna mondani: Lebegett, mint egy hófehér fregattmadár a jégszürke óceánon. De belátta, hogy a hasonlat semmivel sem indokolható. Tegnap este, elalvás előtt a *Moby Dicket* olvasgatta.

Hamarosan óhatatlanul visszatérnek majd a rendőrség kérdéséhez. Obláth erről semmit sem tud. Kit hívtak be? Miért hívták? Miféle kulcsról van szó? B. lakáskulcsáról. Keserűnek ugyanis kulcsa volt B. lakásához. Nocsak – csodálkozik Obláth. Ő, a szellemi arisztokrata, kulcsokat osztogatott a lakásához? Igen, mondja Keserű. Őt is meglepte B. szokatlan bizalma. Azt akarta, hogy rendezze sajátó alá a kéziratait. Felhívta Keserűt a lakására, és megmutatta neki, hol tartja a kéziratokat. Szabad kezet adott neki: válogasson és turkáljon bennük a tetszése szerint. Keserű mélységesen meg volt hatva. Mindig is erre vágyott, mert azt akarta, hogy B. többet publikáljon. Titokban azt remélte, hogy egy regényt talál a fiókjában. Ma már, sajnos, világosak B. valódi szándékai: egyszerűen a hagyatékaról akart gondoskodni. Igen, világos, mondja Obláth. Ő, Keserű jelentette be a halálesetet is, nem igaz? De igen. És Sárától mit akartak? Nem tudni, mondja Keserű. Első tanácsstalanságában ugyanis felhívta Kürtit. De Kürti éppen nem volt otthon. Így Sárát kérte meg, hogy jöjjön el B. lakására. Miért? – csodálkozik Obláth. Mert hirtelenjében úgy érezte, hogy egyetlen pillanatig sem bírja ki tovább a lakásban egyedül, B. holttestével. A házban »láttak

egy nőt«: így aztán Sárát is behívták, de hamar tisztázódott az ügy. E beszélgetés alatt Kürti zajosan kibont egy újságot és tüntetően beletemetkezik, mint akinek semmi köze a beszélgetéshez. És Keserútól valójában mit akartak? »Semmit. Hülyék«, mondja Keserű.

(Keserű átmegy a színpad másik oldalára, amely hirtelen kivilágosodik.

Íróasztal, mögötte a FELÜGYELŐ ül.)

FELÜGYELŐ Ön délután négy óra körül jelentette a halálesetet. De valaki látta önt aznap reggel tíz óra körül a házban.

KESERŰ *(idegesen)* Ezt az egészet jegyzőkönyvbe vették már egyszer.

FELÜGYELŐ Igen, a helyszínen. De most le kellene zárunk az aktát. A segítségét kérem. Tehát húsz-huszonöt percig tartózkodott a lakásban, anélkül, hogy a halálesetet bejelentette volna.

KESERŰ Nem tudtam, hogy halott. Nem észleltem semmi szokatlant. Azt hittem, alszik.

FELÜGYELŐ Hogyan is jutott be a lakásba?

KESERŰ Kulccsal. Tudom, hogy most mit fog kérdezni. *(Hadarva)* A kulcsot tőle kaptam, szinte rám erőltette, szerintem a biztonságérzete kívánta így, hogy...

FELÜGYELŐ Mondta ezt önnek?

KESERŰ Mondani nem mondta, de -

FELÜGYELŐ *(félbeszakítja)* Hát mit mondott? Miért akarta, hogy kulcsa legyen a lakásához?

KESERŰ *(egy kissé zavarba jön)* Hogy is mondjam... Elviccelte. Azt mondta: »Legyen nálad egy kulcs, úgyis szeretsz kutatni a kézirataim között«.

FELÜGYELŐ Ezt mondta?

KESERŰ Ezt.

FELÜGYELŐ Eegen... Elmondaná, kérem, hogy mit csinált a lakásban, attól kezdve, hogy itt belépett – *(s egy papírlapot terít ki az asztalán, majd Keserű felé fordítja, vélhetően, hogy jobban lássa)*

KESERŰ Mi ez?

FELÜGYELŐ A lakás alaprajza. Lakótelepi másfél szoba. Jobbra esik a szoba, ez itt balra a fürdőszoba meg a fél-szoba, szemben a konyha. Itt lép be az előszobába –

KESERŰ *(a rajz fölé hajol)* Úgy van.

FELÜGYELŐ És? Mit csinál?

KESERŰ Mondjuk, be akarok szólni neki: jó reggelt, valami efféjét. De látom, hogy alszik –

FELÜGYELŐ Hogy halott.

KESERŰ Jó, maga most tudja, de én akkor nem tudtam. Az ágy a falnál állt, csak a tarkóját meg a paplant láttam.

FELÜGYELŐ Igen, de amikor a szobába belépett –

KESERŰ Nem léptem be a szobába.

FELÜGYELŐ Hát hová lépett?

KESERŰ A félszobába. Ott állt az iratszekrénye, ott tartotta a dossziéit.

FELÜGYELŐ És mit csinált ott?

KESERŰ Azt, amivel megbízott, amikor a kulcsot ideadta. Kutattam a kéziratei között.

FELÜGYELŐ És elvitt valamit?

KESERŰ *(most egy kissé megszeppen)* Hogy képzeli? Hozzá se nyúltam semmihez.

FELÜGYELŐ Akkor hol vannak a kéziratok?

KESERŰ Milyen kéziratok?

FELÜGYELŐ Amikhez hozzá se nyúlt.

KESERŰ Hát ez az! Hol vannak?

(Csend. Keserű és a Felügyelő némán méregeti egymást, Keserű arcán alig kivehető mosoly, mintha egy kissé még élvezné is a játékot.)

FELÜGYELŐ A tetoválásról tud valamit?

KESERŰ Miről?

FELÜGYELŐ Az elhunyt egy sajátságos jelet viselt a combján. Tud róla?

KESERŰ Persze... Illetve - egészen összezavar. Mit mondott? Egy sajátságos micsodát?

FELÜGYELŐ *(mintha hirtelen belefáradna a kérdezősködésbe, a hivatásába, az életbe, mindenbe, fásult, színtelen hangon)* Egy tetoválásról beszélek, Keserű úr. Jól látható, zöldeskék tetoválásról, a comb külső oldalán.

KESERŰ *(tagadóan rázza a fejét.)*

FELÜGYELŐ Nagy B. betű, és egy négyjegyű szám.

KESERŰ *(továbbra sem tud semmit.)*

FELÜGYELŐ Beszéltem a kórboncnokkal. Idős ember. *(Tétovázik, majd egyszerre megszabadul a szótól)* Zsidóember. Azt mondja, hajszálpontosan olyan, mint egy auschwitzi fogolyszám, csak hogy akkor nem a combján volna, hanem az alkarján. Érdekes, nem?

KESERŰ De. Nagyon érdekes. Csak nekem fogalmam sincs az auschwitzi fogolyszámozásról. Különben is, nem vagyok zsidó.

FELÜGYELŐ *(lendületes kézmozdulattal, mintha egy legyet hessentene el)* Ennek nálam nincs jelentősége.

KESERŰ Miért olyan fontos az a tetoválás?

FELÜGYELŐ Elvezethet bizonyos körökhöz... Például érdekelne bennünket, hogy honnan szerezte a morfiumot.

KESERŰ *(megdöbbenve)* Tehát morfiummal - ?

FELÜGYELŐ Nem tudta? Átkutattuk a lakást. A párna alatt megtaláltuk az ampullákat. Rendes, kórházi ampullák. Hozzá steril csomagolásból kibontott injekciós tű. Közöséges narkósok használt tűvel is beérik. *(Pillanat szünet után)* Ismer a közeli barátai közt orvost vagy másvalaki egészségügyi alkalmazottat, akiről feltételeznél, hogy az elhunytat hozzájuttathatta volna a mérgehez?

KESERŰ Fogalmam sincs...

FELÜGYELŐ Ismeri a volt feleségét?

KESERŰ Hogyne. Legalább öt éve elváltak... Miért kérdezi?

FELÜGYELŐ Semmi jelentősége. Csak megnéztem, mi az asszony foglalkozása. Orvos.

KESERŰ *(elképedten)* Na és?...

FELÜGYELŐ Ennyi az egész. De egy kicsit azért érdekes. Nem?

KESERŰ *(alig talál szavakat a csodálkozástól)* Nem értem, mi érdekes lehet ebben...

(Sötét.)

Majd világos. Mindnyájan az előbbi helyükön ülnek.)

Sára, a könnyeit nyeldekelve, megkérdezi Keserűtől, hogy tulajdonképpen miért hallgatta el a nyomozó elől az igazságot, azt, hogy ismeri a tetoválást és annak jelentését.

Keserű azt feleli, hogy akkor B. egész történetét el kellett volna mondania a nyomozónak.

Úgy van. És miért nem tette?

Valahogyan nem tudott belekezdeni, mondja Keserű.

Igen, de miért nem?

- Ezen én magam is sokat törtem már a fejemet - mondta Keserű.

Ezen én magam is sokat törtem már a fejemet. A körülmények sok mindenre magyarázattal szolgálnak. Hogyan is mondhattam volna el B. történetét egy rendőrnek? Miféle rendőri szavakkal vette volna jegyzőkönyvbe B. történetét, ezt a valójában elmondhatatlan történetet a rendőr? Ott ültem egy füledt hivatalszobában; rideg villanykörtek égtek, szemben velem egy közönyös, hivatali tekintet, szemüveg, színtelen haj, színtelen szem, amikor beléptem, kezét fogott velem, nyirkos volt a tenyere. Milyen nyelven mondhattam volna el neki B. történetét? Tárgyilagosan? Drámaian? Jegyzőkönyvileg, hogy így mondjam?

Rettenetes pillanat volt, mert megértettem, hogy ezzel a történettel élt B., amíg élt, és, azt hiszem, megértettem, hogy mit jelenthetett ezzel a történettel élni. Itt, ebben

a hivatalos szobában, ahol, úgy éreztem, a világ minden közönye összesűrűsödik, itt megértettem, hogy minden történet véget ért, hogy mindannyiunk története elmondhatatlan történet, és hogy ő, B. az egyetlen, aki az ebből adódó következtetést a maga módján, tehát úgy, ahogyan mindig is szokta, azaz radikálisan, levonta.

Ezért kellett utánajárnom eltűnt regényének. Mert abban valószínűleg minden benne volt, amit tudnom kellene, amit még egyáltalában tudni lehetséges.

Csak a történeteinkből tudhatjuk meg, hogy történeteink véget értek, különben úgy élnénk, mintha még mindig volna mit folytatnunk (például a történetünket), azaz tévedésben élnénk.

B.-nek legalább volt története, még ha ez a történet elmondhatatlan és érthetetlen is.

Nekem még ennyi sincsen. Én, ha az életemet történetként kívánom látni (és ki ne kívánná ismerni a saját történetét, melyet aztán megnyugodva – vagy éppenséggel nyugtalanul – a sorsának nevezhet), akkor B. történetét kellene elmondanom.

Meg is próbálom röviden összefoglalni ennek a történetnek – tehát B. történetének – legalább a kezdetét, az eredetét, hogy így mondjam, tehát mindazt, amit a tetoválásról tudni kell, és amit a rendőrnek nem mondhattam el – de senki másnak sem –, mert elmondhatatlan történetnek éreztem.

Mint ahogy az is.

Talán könnyebben elmondhatom, ha visszatérek az eredeti helyzethez, az ostoba kérdésekhez és még ostobább válaszokhoz, ahogyan mi, B. eltűntével egyszeriben történet nélkül maradt emberek, ezt a történetet interpretálni próbáltuk.

Röviden: ott ültünk tehát a kiadói szobámban, ott ültünk mi négyen, akiknek mégiscsak volt valami közünk B.-hez és a történetéhez, sőt akiket – az objektív Obláth doktor kivételével, aki, igazi filozófus módján, megteremtette magának a saját folytatható, mondhatni az idők végezetéig

folytatható semleges filozófia-professzori történetét –, akiket tehát B. története nemcsak hogy befogadott, de akiket ez a történet, többé vagy kevésbé, tönkre is tett.

Eredetileg azért kértem őket ide, a kiadóba, mert egy-egy tanulmányt, afféle rövid előszót kértem tőlük a B. hagyatékából összeállítandó kötethez, s azt reméltem, hogy ma átnyújthatom nekik a kész szerződést, netalán a szerény előlegre szóló utalványt is. Akkor még nem tudhattam, amit aznap reggel, az úgynevezett szerkesztőségi értekezleten tudtam meg: hogy ugyanis százalmas kiadónk veszteséggel működik, és ennél fogva okosabb, ha még csak elő sem állok a B. hagyatékának kiadására vonatkozó javaslatommal.

Bocsánatot kérek magamtól, hogy ilyen ökörségeket kényszerülök leírni; most látom csak, hogy klienseimnek, az úgynevezett (vagy netalán valódi) íróknak milyen nehéz lehet megbirkózniuk a pusztá matériával, a tárgyi valósággal, ezzel az egész jelenségvilággal, hogy azután eljussanak a mögötte derengő lényeghez – már ha persze létezik ilyen. Többnyire abból a feltevésből indulunk ki, hogy létezik, mert mégsem nyugodhatunk bele életünk lényegteleniségébe; holott, félek, ez a való helyzet, a *léttálat*, ahogy Obláth doktor, ez a szeretetre méltó marha, mondaná.

Ott ültünk tehát, és hallgattunk, hiszen mindannyian jól ismertük B. elmondhatatlan történetét.

Ha jól emlékszem, végül én szólaltam meg elsőnek:

– Micsoda hatőkörök: észreveszik a tetoválást, de elfelejtik megnézni a születési helyet meg a dátumot.

A jó Kürti, aki aznap – és okkal – éppenséggel nem a legfényesebb kedvében volt, megjegyezte, hogy ha azt hiszem, valóban nem nézték meg ezeket az adatokat, akkor én vagyok a hatőkör; másfelől persze hatőkör a hatóság is, de csak, mondhatni, hatóságilag hatőkör, amennyiben nem lát a kettő között összefüggést, illetve ilyen összefüggésre még csak nem is gondol.

Mármost, hogy végül mégiscsak rátérjek, B. 1944 utolsó hónapjában született Oświęcimben, teljes pontossággal szólván az Auschwitz néven ismert koncentrációs tábor egyik birkenauai barakkjában.

Obláth megjegyezte: elképzelhetőnek tartja, hogy a rendőrségen fel sem tűnt például az Auschwitz és az Os#wie_cim helységnevek azonossága. Ezzel mindnyájunknak egyet kellett értenünk, megemlékezve a pusztító műveletlenségről, ostobaságról, barbárságról és gonoszságról, mindennek járványszerű elterjedtségéről és hatósági jóváhagyásáról az országban – de úgyszólván csak mellékesen és apatikusan, mint akiknek régóta nem szándékunk már a közállapotok javítása, vagy bármi nemű megváltoztatása. Ha ugyanis nem így lenne, akkor a combon látható tetoválás sem tűnt volna akkora nagy rejtélynek: mert akkor tudni lehetett volna, hogy a néhány csecsemőnek, aki Auschwitz története során ott megszületett, a combjára tetoválták a fogolyszámot, minthogy egy csecsemő karjára azt még nem lehet ráírni, egyszerűen helyhiány, a csecsemő karjának rövidsége miatt.

B., aki – enyhén szólva – nem szívesen beszélt a születése körülményeiről, amikor néhányszor nagyon a sarokba szorítottam, mégiscsak elmondta, hogy a B betűs négyjegyű számot úgy kapta, hogy az anyját szlovák politikai fogolyként jegyezték rá a kórházbarakk kartotéklapjára; azt is megtudtam még tőle, hogy az ő tudomása szerint – mint mondta – magyar foglyok alkarjára általában A betűt és egy öt- vagy hatjegyű számot tetováltak, s hogy magyar zsidó foglyoknál a comb esélye – azaz egy csecsemő megmenekülése – gyakorlatilag a nullával volt egyenlő (így mondta, pontosan).

Hogy azután ő hogyan maradt meg mégis, erről a tényeknek csupán néhány töredékét tudtam kihúzni belőle. Lehet, hogy sokkal többet ő maga sem tudott. Még csak nem is sejtem, hogy ismerte-e anyját, apját: ha ismerte is, sohasem beszélt róluk. Gyerekkoráról semmit sem tudok – mindössze annyit, hogy megszökött a fiúárvaházból. Hogy más

neve is van, csak akkor láttam, amikor a fordításaival kapcsolatos kiadói szerződéseket kiállítottam számára. »Utálja nevét, melyet az atyáitól kapott, mint ahogy utálja atyáit és mindazokat, akik a létét okozták« – mondta egyszer. A mondatot feljegyeztem. Érdekes, hogy feljegyzéseket készítettem róla. Vagy talán nem is olyan érdekes.

Ha rekonstruálok mindazt, amit végül is tőle, meg másoktól összeszedtem, körülbelül a következő történet alakítható ki. A szelekciónál vagy a szelektáló orvos nem veszi észre az asszonyon (B. anyján), hogy négyhónapos terhes (ami elképzelhető), vagy még egyáltalán nem látszik rajta a terhesség (ami szintén elképzelhető); esetleg valamelyest mégiscsak látszik rajta a terhesség, de jóindulatú szelektáló orvossal állunk szemben (s végső soron ez is elképzelhető). Az igazi bajok úgy egy hónap múlva kezdődnek, amikor B. anyjának napról napra fogy a teste, a hasa pedig mindinkább megmutatkozik. Végül cselekvésre szánja magát, bár valószínűleg tudja, hogy ezzel az életét kockáztatja: valami ürüggyel (mondjuk, a koncentrációs táborokban mindennapos betegségnek számító úgynevezett *flegmónékra*, a lábát ellepő genyves kelésekre hivatkozva) feliratkozik a kórházbarakkba jelentkezők listájára. Ez jelentheti a biztos halált is: a kórházbarakkba kéredzkedők közt többnyire szelektálni szoktak. Ezúttal nem szelektáltak (az én feltevésem szerint: mert ha szelektáltak volna, hogyan kerülhetett volna az asszony a kórházbarakkba, márpedig oda került). A továbbiak pontosabban követhetők. A kórházbarakk *Blokovája* (parancsnoka) lengyel fogolynő volt. B. anyja szlovák vidékről származott, kitűnően megérteti magát a lengyel *Blokovával*; ez mindennek alapfeltétele. Néhány nap múlva azután elárulja neki a – különben nyilvánvaló – titkát. A *Blokova*, akit talán izgalomba hoz egy gyermek világra segítésének gondolata a haláltáborban, s aki egyébként messzire nyúló kapcsolatokat tart fenn rejtelmes hatalmakkal a *törzslágerben*, azonnal működésbe lép. A tábor már felszámolás alatt, a rend bomladozóban: egy zsidónő halálát

jelentik, egy rég elhunyt szlovák politikai fogolyról a tábori adminisztráció segédletével életre kel - mit jelent ez Auschwitzban, ahol ujjmozdulattal törölnek el életeteket? Az anya a kórházbarakkban megszüli gyermekét, s bár azonnal elveszik tőle, a gyermek valahogyan mégis életben marad.

- Undorító történet - kommentálta B. -, de nem föltétlenül kell mindig magaddal hurcolnod, mint a pénztárcádat vagy a személyi igazolványodat. Lerakhatod bárhol, ott felejtet egy eszpresszóban, vagy eldobod az utcán, akár egy idegenektől kapott, alkalmatlan csomagot. Hiszen még a születés úgynevezett normális körülményei sem túlságosan épületesek, ha meggondolod. Aki megszületik, sosem tehet róla.

Voltam annyira ostoba, hogy biztattam: írja meg.

- Nem tudod, mit beszélsz - felelte.

Azt hiszem, tényleg nem tudtam.

- Így rendben van - folytatta. - Formátlanul és véresen, mint egy méhlepény. De ha megírom, történetté válik. Te, mint igényes szerkesztő, hogyan minősítenél egy ilyen történetet?

Hallgattam.

- No - biztatott -, nyögd már ki végre.

- Nem tudom - mondtam.

- Dehogynem tudod - bosszankodott. - Nézd csak: beadok neked egy szüzsét, ami arról szól, hogy Auschwitzban, csupa derék ember közreműködésével, megszületik egy gyermek. A kápók leteszik a botjukat meg a korbácsukat, és meghatottan a magasba emelik a síró csecsemőt. Az SS őrmesternek könny szökik a szemébe.

- Jó, hát ha így mondod el, akkor persze...

- Na? - biztatott: - Na?

- Szóval... giccs - mondtam. - De meg lehet írni másképpen is - siettem hozzátenni.

- Nem lehet. Ami giccs, az giccs.

- De hiszen megtörtént - tiltakoztam.

Éppen ez a baja, magyarázta. Megtörtént, és mégsem igaz. Kivétel. Anekdota. Homokszem kerül a hullaszeletelő gépezetbe. Kit érdekel, mondta, az ő kivételes, láger-prominenseknek köszönhető élete, ez a szabálytalan és egyszeri üzemi baleset? És hol a helye a B. nevű nemlétező kivételes siktörténetének az Általános Nagy Történetben?

Akkoriban, ismeretségünk kezdetén, még nem nagyon értettem, hogy miről beszél. Lehet, még ma sem értem eléggé. De az ilyen beszélgetések ebben a tompa unalomba és ostoba megadásba süppedt jégszürke városban lassanként kezdtek elvarázsolni, mintha csak egy igen távoli, képtelen álomra ismernék bennük.

Itt most fölmerül egy kérdés. Hogy lehet az ember perza? – kérdezte egy francia filozófus. Hogy lehet az ember irodalmi szerkesztő? – kérdezem én. Vagy legalábbis: hogyan lesz valaki irodalmi szerkesztővé? Mondjuk festőnek, zenésznek, írónak többnyire születik az ember; lektornak nemigen. Ehhez valószínűleg valami speciális elfajzottság kell, s hogy ezt megértsem, ahhoz messziről kell elindulnom. El kell mondanom pályafutásom, azaz totális lezüllessémet történetét; családom (az eredetileg állítólag Svájcban ideszármazott Kesselbach család), társadalmi osztályom, környezetem, városom, országom – az egész világ lezüllessé-
nének történetét. Mint javíthatatlan lektornak, akinek fejében nyüzsögnek a világirodalom szertesztét bitangolt mondatai, mindjárt eszembe is jut egy könyv, egy lehetséges kezdés: *Igazán nem a saját személyemet akarom az előtérbe tolni, amikor elmondom a felejthetetlen B. történetét... vagy: életét? Esetleg: élettörténetét?*

Hogyan is jutottam ehhez a könyvhöz, amely, mint lassacskán kiderül, oly kínos hatást gyakorolt egy kissé kétségtelenül nevetséges képzeletvilágomra? A családomban nem volt irodalom. Semmi művészet. Józan emberek közt nőttem fel, akiket háborúk és különféle diktatúrák formáltak – mivé is? Talán pontosabban fogalmaznék, ha így mondanám: józan emberek közt nőttem fel, akiknek lelkét,

jellemét és egyéniségét háborúk és különféle diktatúrák számolták fel. Mint említettem, a család svájci eredetű, állítólag a 16–17. században, a török megszállás és egyéb viszontagságok közepette is zavartalanul üzött marhakereskedés révén vertek gyökeret az erdélyi...

Na nem. Hagyjuk. Elég lesz néhány támpont. A Keselbach nevet még a nagypapa számolta fel, az első világháború idején. Minthogy szegény éppen elvesztette nagyobbik és kedvenc fiát a fronton, s minthogy a név kezdőbetűjét ajánlatos, de praktikus dolog is volt megtartani (bármilyen hihetetlen, de az idő tájt monogramos fehérneműt viseltek az emberek), így hát a Keserű nevet választotta, mert keserűségben élt. Erdélyből apám költözött fel a második világháború során Budapestre, mert félt a ... (mindegy, mit írnek e három pont helyére: a románok, az oroszok, a kommunisták, a zsidók, a nácik, a legitimisták meg a szocialisták) bosszújától. Mint úgynevezett »erdélyi menekülteket« a családot Budapesten egy nemrég kirabolt és kiürített zsidólakásba telepítették be. Közvetlenül a budapesti csata után apám azon törte a fejét, hogy tovább menekül, minthogy tartania kellett, ezúttal a lakás eredeti tulajdonosainak bosszújától. A tulajdonosok azonban nem jelentkeztek, s ebből arra lehetett következtetni, hogy szerencsére kiirtották őket. Apám súlyt helyezett erre a megfogalmazásra. Később, gyerekként, magam is így hallottam tőle.

- Sose kenjétek el az igazságot - oktatta a családot. - Ne fogadjátok el a készen felkínált, olcsó szavakat. Legalább a bátorságunkat őrizzük meg, azt nem lehet államosítani. Nézzünk szembe a tényekkel: azért lakhatunk itt, azért van egyáltalán lakásunk, mert az eredeti tulajdonosokat szerencsére kiirtották. Máskülönben nem lenne hol laknunk. Hát... ilyen a magyar szerencse - tette még hozzá, nomen est omen, keserűen.

Én szerettem az apámat. Szép, szürke, megviselt arca volt, szép, szürke, megviselt szeme. Olykor szó esett ott-hon egy régebbi, egy nagyobb szabású életről, valaha ré-

gen, valahol máshol; de amikor én az apámat megismertem, már úgynevezett jogi előadója volt egy úgynevezett állami vállalatnak. »Szellemi tengődés« – apró fintorral és apró kézmozdulattal így jellemezte elfogadhatatlan tevékenységét, amelyet mégiscsak elfogadhatott, hiszen naponta gyakorolta. Én nem éltem át a fiúk állítólag kötelező sorsát: a lázadást az apa ellen. Nem volt ki, nem volt mi ellen lázadnom: lázadó dinamikám tüstént megtört volna apám nem létező, réges rég felőrölt ellenállásán.

Miért jegyzem fel mindezt? Nem tudom, hiszen nem következik belőlük semmi. A világban, amely az én számomra adatott, a következmények nem mindig az okokból származtak, s az okok sem mindig bizonyultak a kellően megalapozott kiindulópontoknak: így aztán az olyan logika, amely a következmények felfejtése útján vélt az okokhoz elérni, ebben a világban téves logika volt. Azt hiszem, hogy a világnak, amely az én számomra adatott, egyáltalán nem volt logikája.

Tény, hogy úgy tizenkilenc-húszéves koromban – a hatvanas évek elejét írtuk – a kezembe került egy könyv. Azt hiszem, korábban már említettem ezt a könyvet, amelynek sem a címét, sem a szerzőjét nem fogom itt megnevezni, mert a nevek és a hozzájuk tapadó képzetek mindenkinek és minden korban mást jelentenek. E könyv létezéséről én akkor csak más könyvekből tudtam, mint a csillagász következtet más bolygók mozgásából az ismeretlen égitestre; ám a könyvhöz akkoriban, a felderíthetetlen okok korszakában, valamilyen felderíthetetlen okból nem lehetett hozzájutni. Egyetemi éveimet nyűttem éppen, pénzem nem sok volt, de azt mind feltettem a vállalkozásra: antikváriusokat mozgósítottam, és ebédeket vontam meg magamtól, hogy egy régi kiadást megszerezsek. A vaskos könyvet azután három nap alatt olvastam el egy sétatéri padon, minthogy odakint tavaszodott, s albérleti szobámban állandó lehangoló homály honolt. Még ma is emlékszem, hogy a képzelgésnek micsoda kalandjait éltem meg annak idején, miközben e könyvben azt olvastam, hogy a Kilen-

cedik szimfóniát visszavonták. Kiváltságosnak éreztem magam, mint aki kevesek számára fenntartott titoknak jutott a birtokába; mint akit hirtelen felébresztettek, hogy egy ítélet vakító fényében egyszerre feltárják előtte a világ menthetetlen állapotát.

Mégsem hinném, hogy ez a könyv vitt volna végzetes pályámra. Elolvastam, majd további olvasmányaim sűrű, puha rétegei alatt lassan elaludt bennem, akárcsak a többi. Rengeteg könyv alszik bennem, jobbak és rosszabbak, mindenféle műfajban. Mondatok, szavak, bekezdések és vesszorok, amelyek, akár nyugtalan albérlők, váratlanul életre kelnek, magányosan bolyonganak, máskor hangos fecsegésbe kezdenek a fejemben, amit képtelen vagyok elhallgattatni. Szakmai ártalom. Egy világhírű karmester világhírű visszaemlékezéseit szerkesztve, véletlenül egy feltehetően igaz mondatra is rábukkantam benne: a dirigens elpanaszolja, hogy az intenzív próbák eredményeképpen krónikus álmatlanságban szenved, minthogy képtelen úrrá lenni a fejében kavargó állandó zenekari lármán.

Nem, nem, irodalmi szerkesztővé, majd kiadói lektorrrá mindenekelőtt tévedésből lesz az ember. Mindenesetre az irodalom a csapda, amely foglyul ejt. Pontosabban az olvasás. Az olvasás mint kábítószer, amely kellemsen elmosza a rajtunk uralkodó élet kegyetlen körvonalait. Talán valahol az egyetemen kezdődött. Az egyetemi barátságok, az éjszakákba nyúló, nagy, mély és értelmetlen beszélgetések során. Egyik barátunk hirtelen publikál egy verset. Előzőleg történetesen ideadta elolvasni, s az ember mond valami nagy bölcsességet az egyik rímpárról. Később megszokják, hogy rendszeresen kikérjék a véleményedet. Fontoskodva sietsz végig a folyosón, hónod alatt mások kéziratait szorongatva. Kialakul benned valami finnyáság, valami nyelvi higiéne, amit tévedhetetlen ízlésnek vélnék. Híre megy, hogy, úgymond, »értesz az irodalomhoz«, s ezt végül magad is elhiszed. Az egyetemi lap szerkesztője leszel. Megtanulod, hogyan egyensúlyozzál a cenzurális viszonyok közt, amit akkoriban

amolyan jól játszható játéknak nézel, te szerencsétlen. Olykor titokban vállon veregetnek a »bátorságodért«. Később elsajátítod a kiadóknál uralkodó könnyed cinizmust, amiben tetszésed leled. Akkortájt még létezett friss nyomdászag, s akadt egy öreg író, aki még kézírással nyújtotta be az állami kegyelemből kiadott műveit.

Miket beszélek itt? Végül még majd anekdotázni kezdek. Most látom csak, hogy milyen nehéz kitartani a világos szerkezet, a motívumok finom fejlesztése és a következetes stílus mellett, ami az igazi írókat az afféle dilettánsoktól, amilyen én is vagyok, megkülönbözteti. Annak a szenvedélynek – azt kell mondanom, hogy életem egyetlen igazi, nagy szenvedélyének – kell utánajárnom, amely idővel megszállottsággá fajult bennem, s amelynek tárgya természetesen egy könyv, ez esetben egy hiányzó könyv, B. eltűnt regénye volt. Volt? Hiszen még ma is előkerülhet, ámbár nem hiszem. De miért gondolok rá mint kétségbevonhatatlan tényre, miért gondolom, hogy B. ezt a regényt megírta, annak ellenére, hogy a kéziratot soha senki sem látta, és a létezését mindenki tagadja? Nos, márpedig én biztos vagyok benne, hogy megírta. Nem mehetett el úgy, hogy ne írta volna meg, mert író volt, igazi író, az írók pedig befejezik a művüket, akkor is, ha ez sok ezer oldal, és akkor is, ha csak néhány kurta sor. Befejezetlen művet nagy író nem hagy hátra, ennyit a pályafutásom során már megtanultam. Életbe vágóan fontos volna elolvasnom, mert valószínűleg megtudhatnám belőle, hogy miért halt meg, s talán azt is, hogy ha már ő meghalt, nekem vajon – hogy így mondjam – szabad-e még élnem.

Gondolkodom, mikor kezdett átalakulni a barátságunk egyfajta függőséggé inkább – természetesen a magam függőségéről beszélek, hiszen Bé olyan független volt, akár egy jégcsap (a szó sérülékeny és mulandó értelmében is, mint most, utólag látom) –, amíg azután a történetébe is belekeveredtem, amelytől azóta sem tudom különválasztani a sajátomat. Azt hiszem, azzal a beszélgetéssel kezdődött ez, amelyet egy félhomályos eszpresszó leghátsó zugában

folytattunk, nem sokkal azután, hogy engem a börtönből kiengedtek. Ámbár abban, hogy egyáltalán letartóztattak, már abban sem volt ő egészen ártatlan – mondanom sem kell, hogy itt merőben elvont dolgokra, kizárólag a szellemi hatására gondolok, amelyet rám az első pillanattól fogva gyakorolt. Ha jobban meggondolom, valami más is történetett: titokban felébredt az a bizonyos bennem alvó könyv is. Lektori munkám sosem elégített ki teljesen, még a sikerek idején sem, amikor, mondjuk, egy könyvet, amelyért lelkesedtem, vagy amelynek megjelentetését egyszerűen fontosnak tartottam, egyedül vagy az alkalmi szövetségeseikkel átverekedtem a mindig résen álló ostobaságon vagy a cenzúrán. Úgy látszik, a könyvvel együtt szunnyadt bennem egy alak is (no meg tán még egy komplementer figura, de ezt inkább hagyjuk), amely B. felbukkanásával egyszerre életre kelt, akár az Elzában szunnyadó Lohengrin. De félek, ha így folytatnám, igencsak ingoványos talajra jutnék. Mindegy. Hiányzott az életemből az a fajta művész, akinek a kedvéért az ember voltaképpen a lektori pályára lép. Az elátkozott költő – no, most kimondtam, bármilyen gyerekesen hangzik.

Nem tehetek róla, de mindenkinek van egy úgynevezett ideálja, akkor is, ha erről nem illik beszélni, akkor is, ha mindenki tagadja. Láttam egy embert, aki a saját törvényei szerint élt. Telt-múlt az idő, és egyszerre azon kaptam magam, hogy a szavain élősködöm. Hogy igazodom hozzá, hogy tudnom kell, min gondolkodik, mit csinál, min dolgozik. Nagyon ostobán hangzik ez? De hát ilyenek vagyunk mi, egy kicsit másodlagos emberek, a nálunk erősebbek életéből táplálkozunk, mintha ebből az életből egy falat nekünk is kijárna. Nagy bajban voltam akkori-ban, erkölcsileg is, más tekintetben is – hogy rövid legyenek, összedőlni látszott amúgy is romokban heverő életem –, kiszolgáltatottságomban minden hatás befogadására készen álltam. Sötét napok voltak, tél volt a városban, tél volt a szívemben. A legkomolyabban fontolgattam, hogy végzek magammal. Egyszerűen cserben hagyott a képesség, hogy

életemet az értelmes élet képzetével ruházom fel. Úgy láttam, hogy az örömhöz képest, amit még egyáltalában okozni tud, túlon túl sok vesződéséembe kerül az életem. Akkor ismertem meg Bének az öngyilkosságról alkotott véleményét; megdöbbenő és eredeti vélemény volt, pontosan a szöges ellentéte a tettnek, amelyet végül mégiscsak végrehajtott.

De érzem, kezdek követhetlenné válni. Talán valamilye kronológiához kellene visszatérnem, elbeszélni mondjuk, hogyan ismertem meg Bét. Csakhogy erre már nem emlékszem. Bét a kiadóban mindenki ismerte. Én akkoriban az irodalmi lektorátuson működtem, B.-vel, aki az idegen nyelvű irodalom szerkesztőihez járt – franciából, angolból és németből fordított, egyaránt kitűnően – semmi dolgom sem volt. Mégis felfigyeltem rá, mert Bé harsány és vidám jelenség volt, kellemkedően szórakoztató és roppantul szellemes – reggelente ezt az uniformist öltötte magára. Én ezt akkor még nem tudhattam. Mindenesetre egy kicsit undorodtam tőle. A büfében, a másnapos lepények, a gyanús szendvicsek és a vizes kávék e szocialista menedékhelyén, ahol pillanatnyi vigaszt és rejtekhelyet keresve időnként törvényszerűen mindenki felbukkan, egyszer mégis szóba ereszkedtünk. Kiadónknak volt ugyanis egy melléklete, egy havonta megjelenő népszerű folyóirat, amelynek magam is az egyik szerkesztője voltam. Ez azzal járt, hogy állandó kézírathánnal küszködtem. Így aztán, egy tegnap-i lepény meg egy műnaranclé társaságában megkérdeztem B.-t, hogy a fordítások mellett nem szokott-e írni is, és ha igen, nem lenne-e valami eredeti kézírata a folyóiratunk számára. Akkor láttam először az igazi arcát. Kellemetlenül tudott nézni. – Ki vagy te? – kérdezte. Mondtam neki, hogy itt dolgozom, s hogy azt hittem, ismerjük egymást. – Nem úgy értem – mondta erre. Egy ideig szigorú arccal vizsgálgatott. – Szereted a rázós dolgokat? – kérdezte aztán. – Az a minőségtől függ – mondtam neki, mert azt hittem, nagyképűsködik. Rendkívül ostoba beszélgetés volt.

Néhány hét múlva letett az asztalomra egy kéziratot, amelybe, miután eltűnt a láthatárról, futólag bele is kukkantottam. Mit mondjak, ígéretes anyagnak mutatkozott. Úgy-hogy mindjárt el is olvastam. Ebben a később – igaz, csak egy igen szűk körben – alaplínia számító elbeszélésében fejtette ki B. először az alapvető nézetét, amely szerint az életprincípium a Gonosz. Maga az elbeszélés azonban mégis egy etikus cselekedet történetét, tehát a *Jó megtörténetét* beszéli el. Azt beszéli el az elbeszélés, hogy az életben, amelynek a Gonosz a princípiuma, megcselekedhető a Jó, de csakis a cselekvő életének feláldozása árán. Merész állítás volt, amiképpen a próza is merész, amelyben ez az állítás megfogalmazást nyert. Ráadásul mindez egy náci koncentrációs tábor díszletei közt játszódik le.

– Cinikus – mondta róla főnököm és igazgatóm, akinek Bé elbeszélését a »legfontosabb műként« ajánlottam szíves figyelmébe, »a legfontosabb műként, ami az utóbbi években a kezembe került«. Ennek az embernek, akinél cinikusabban én még soha életemben nem találok – hiszen nem kell-e már ahhoz is épp elég cinizmus, hogy valaki egy állami kiadónak legyen az igazgatója, különös tekintettel magára erre az államra? –, ennek az igazgatónak tehát a »cinikus« szó volt a legsúlyosabb érve az elutasítási kellékárán. Az elbeszélés végül egy jelentéktelen, pontosabban egy államilag jelentéktelenített, fél-évente, s akkor is csupán korlátozott példányszámban megjelenő kiadványban láthatott csak napvilágot, ahová én magam vittem el. – Megéri a fáradságot? – fintorgott Bé. – Meg – feleltem. De éreztem, valami történik velem, valami égni kezdett bennem, mintha ez az egész procedúra, s hozzá maga az elbeszélés is, hirtelen működésbe hozott volna egy, talán már régóta bennem várakozó robbanószerkezetet.

Mindamellettem nem hinném, hogy a nyílt lázadás útjára léptem volna, hiszen sosem voltam lázadó természet; mindössze az undorom fokozódott. Igaz, ez az undor megteszi a többi. Aki nem élt a felderíthetetlen okok világában, aki sosem ébredt még ennek az undornak az ízével, aki sosem

érezte, hogyan terjed el a szervezetében és lesz úrrá rajta az egyetemes tehetetlenségnek ez a mételye, az nem érti, miről beszélek. Egyszerűen elindultam egy úton – nem is: egyszerűen elindult velem valami, amit, akár a rossz váltóra tévedt vonatot, többé nem tarthattam féken. Emlékszem egy forró nyári délutánra, melyet egy kézirat megemésztésével kellett eltöltenem. Egy úgynevezett regényről volt szó, szerzője nevét a nomenklatúra harmadik vagy negyedik helyén, tehát még mindig igen előkelő helyen jegyezték. Ilyenkor formálisan körbeadják a kéziratot, s a szerkesztő, aki véleményezésre kézhez kapja, már tudja a dolgát, hogy így mondjam. Általában sürgős az ilyen ügy, a könyvet rendszerint soron kívül kell kiadni. Valamit bizonyára gondoltam az irodalomról, a szerkesztői becsületről, a foglalkozásom értelméről, a családomról – feleségem volt már, meg egy kisfiam –, de nem ez volt a lényeg; a vérkeringésem hirtelen lökésén éreztem, hogy elindult velem a vonat. Megírtam, hogy a mű nyelve csapnivaló, a szerkezet banális, a történet érdektelen – a regény kiadását nem javasolom. Újra kellett kezdeni a rotációt, amíg két másik szerkesztő az elvárt lektori ajánlást leszállította; a szerző közben az idővesztés miatt a kiadót feljelentette, pártfogóit »felsőbb helyeken« mozgósította, én magam pedig az emberiség egy másik alcsoportjába kerültem, az olyanok közé, akikben nem lehet megbízni.

Nincs értelme, hogy, úgymond, a kálváriám stációit ecseteljem, ami mostanában az értelmiségi ember kedvenc – és jól jövedelmező – szórakozásává fajult. Ne feledjem, hogy B. történetét akarom elmondani (ha esetleg azért is csupán, hogy abból a magamét kimentsem). Helyzetem különben, legalábbis az adott körülményekhez képest, sem rendkívüli, sem különösebben veszélyes nem volt. Végül államellenes izgatás, illegális folyóiratok készítésében és terjesztésében való részvétel vádjával tartóztattak le, ám a hivatalos vádemeléstől azután eltekintettek, s mintegy tíznapos vizsgálati fogság után futni hagytak. Később olyasmit

hallottam, hogy épp egy nagy összegű állami hitelfelvételi tárgyalás állott a háttérben, s a nemzetközi garancia egyik feltétele a politikai foglyok szabadon bocsátása volt.

Én mint politikai fogoly. Nevetnem kell. – Ha forradalmár vagy, nem kellett volna családot alapítanod – hányta szememre a feleségem. A félreértés, akár egy olcsó bohózatban, teljes volt. Hogyan is értethettem volna meg vele, hogy alapjában véve pusztá játékból: undorból, unalomból és szellemi tisztességből tettem, amit tettem? Hogyan is értékelhettem volna le heroikus vállalkozásomat, amely így legalább védhetőnek mutatkozott? Hogyan is vallhattam volna be, hogy sem meggyőződés, sem remény nem vezetett, pusztán, hogy is mondjam, az üzemmenet egyhangúságát akartam megtörni, hogy valami hírt kapjak a létezéséről? Valójában ártatlan csíny volt az egész, afféle *action gratuit*, ahogyan Gide mondaná, amit csak az olyan humortalan társadalmakban vesznek komolyan, mint amilyen egy diktatúra, amelynek egyes egyedül a rendőri világnézet az alapelve. Így azután hallgatnom kellett, merre arcomon fölényes mosollyal, mint aki megingathatatlan érveit nem oszthatja meg az arra méltatlanokkal.

Ha azt mondom, ostoba helyzet volt, ezzel még nem érintettem valódi nyomorúságát. Mértékletes büneimért mértéktelen árat kellett fizetnem. Elhagyott a feleségem, elvesztettem a kisfiamat, az állásomat, a lakásomat. Mindezt akkoriban úgy fogalmaztam meg, hogy összeomlott az életem; mégis, jól emlékszem a magamat is meglepő közönyre, amivel feleségem, különben teljesen jogos szemrehányásait hallgattam, s ennek a közönynek nem csak a tíznapos börtönélményem állhatott a háttérben. Furcsa lenne, ha azt mondanám, hogy az összeomlás kellős közepén inkább egyfajta megkönnyebbülést éreztem? A házasságból egyszerre az igazságba léptem át, s a kaland érzése fogott el, mint új kezdetek küszöbén. Ha jól értettem, feleségem elsősorban a házkutatás miatt gyűlölt meg – különben érhetően, nem is vitathattam. Állítólag három ember szállta meg a lakást, feltúrták a fiókokat, kutattak a szek-

rényekben, elmozdították a bútorokat. Szegénynek fogalma sem volt róla, hogy mit keresnek. Az egyik ember meglökte, egy másik »véletlenül« megszorította a mellét, úgy, hogy a helyén kék foltok támadtak, kétéves kisfiunk torka szakadtából üvöltött. Miközben a feleségemet hallgattam – pontosan emlékszem rá –, egyre csak a felsőajkát figyeltem, ezt a dallamosan ívelt, egy kissé rövid felsőajkát, amelybe annak idején beleszerettem, s elgondolkodtam rajta, hogy mennyire képtelen dolog is a szerelem, s hogy az ilyen képtelenségeken alapul az ember egész, törékeny élete. Egy napon fölbredünk egy idegen hálószobában egy idegennel, gondoltam, és soha többé nem találunk vissza önmagunkhoz: a véletlen, a kéjvágy és a pillanat szeszélye szabja meg lehetetlen életünket, gondoltam.

Egyébként a fiunk azóta felnőtt, becsvágyó anyja a számítógépes jövő felé terelte; ritkuló találkozásaink során sajnálattal állapítom meg, hogy nem sok beszélőnivalóm akad egy számítógépes szakemberrel, aki előtt pedig talán rendkívüli jövő áll, és, ha jól látom, a fiam is bizonyos tartózkodással viseltetik a fölöslegessé vált értelmiségiek életét élő apja iránt, aki irodalmi szerkesztő egy városban, ahol lassan irodalomra sincs szükség, nemhogy szerkesztőre –

Biztos, hogy nem szándékosan történt, de az elkövetkező kurta és sötét napokban, amelyekbe úgy zuhantam bele, mintha házunk ajtaján kilépve, betemetetlen munkagödörbe botlottam volna, egyszerre rájöttem, hogy Karácsony napján engedtek ki a börtönből. Kínos volt. Semmit sem tehettem. Ide-oda mentem, ezzel-azzal találkoztam: ennél pontosabbat nem mondhatok. Valaki tudtomra adta, hogy Szilveszterkor „nagy buli” lesz. Valaki beszélni akar velem. Valaki segíteni akar, hogy visszakapjam az állásomat. Kürtitől kaptam meg a címet, aki ismerte Fenyvessyt, aki ismerte Halászt, aki magát a legendás Bornfeldet ismerte, akinek időnként cikkei jelentek meg a *New York Times*ban, a *Le Monde*-ban, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban. Born-

feld egyébként éppen az Egyesült Államokban tartózkodik, mondta valaki. Ilyen összejövételre engem még sohasem hívtak; gondolom, a letartóztatásomnak köszönhetem, hogy e szerfölkött finnyás körökben, úgy látszik, némi nevet szerezhettem.

Köd volt ezen a Szilveszter éjszakán, a város egyszerre volt kihalt és népes – a homályból váratlanul merültek fel az arcok és az alakok, hirtelen, kiszámíthatatlanul, elkerülhetetlenül, akár a végzet. Vigyorgó, bamba arcok kerülgettek, rossz kalapok vagy sapkák árnyékában; a járdák mellett elhúzó autók fekete, jéghideg pocsolyalét fröccsentettek az emberekre. A fülem mellett időnként megfújtak egy-egy rojtokkal díszített, hatalmas papírtrombitát, amelynek rikoltása balsejtelmekkel töltött el, akár a feltámadás lidérces képzete, a lábam közelében olykor villogó petárdák durrantak. Egy belvárosi címre kellett eljutnom, úgyszólván konspirációs címre, ahol csupa hasonszórú értelmiségiek ünneplik majd a lengyel ellenállást, a legújabb szamizdat kiadványt és a beköszöntő újesztendőt.

Kétségkívül, ezen a Szilveszter estén valahogyan B. került a társaság középpontjába, amit pedig ő nem akarhatott. Vagy ez egyszer talán mégis? Hogyan került ide egyáltalán? Mit keresett itt, kétségbeesett hívók, elszánt pozitivisták és örökké kudarcot valló reformerek közt? Hogyan került ide, ő, aki tartózkodott a cselekvéstől, mosolygott a reményeken, nem hitt, nem tagadott, semmin sem kívánt változtatni és semmit sem kívánt jóváhagyni? Sosem derült ki. Homály uralkodott a lakásban is, amelyben tulajdonképpen mindvégig nem sikerült kiismernem magam. Egymásba nyíló hatalmas, a bennük nyüzsgő tömeg miatt áttekinthetetlen szobák; magas mennyezet, dohányfüst marta, piszkos színű falak, hiányos berendezés; mindenütt esznek, isznak, ülnek a földön, ülnek a kanapékon, ülnek (vagy hevernek) minden elképzelhető helyen. Háziaknak: házigazdának, háziasszonynak, valaki vendéglátó személynek sehol semmi nyoma; az estét szemlátomást piknik alapon szervezték meg, mindenki hozott valamit, a csomagot

kat valaki felbontotta, az asztalokon a rengeteg italt meg a gyér ennivalót elhelyezte, ha csöngettek, az ajtót valaki kinyitotta. A lakás tulajdonosa mindvégig megmaradt annak a senki által nem ismert személynek, akinek a névtáblája az ajtóra volt kiszegezve, s aki talán nem is létezett. Emlékszem egy majdnem teljesen bebútorozatlan szobára, amelynek padlóját csaknem faltól falig egy feltűnő, selymes, zöldeskék szőnyeg borította, mely szinte hullámsani látszott. Jól emlékszem még arra is, természetesen, hogy sokat ittam aznap éjjel (erre minden jó okom megvolt), s így alig tudtam követni a különös játék szabályait, amelyet az egyik asztalnál egy szűkebb körű társaság – köztük Kürti és B. is – játszott, mégpedig egyre hangosabban, egyre indulatosabban.

Jóval később, már Bé halála után, tisztáztuk ezt is, mégpedig azon a bizonyos délelőttön, ott a kiadóban.

– A lágerpókerra gondolsz – világosított fel Obláth. – Egyszerű játék, egyszerű szabályokkal. A játékosok körbeülik az asztalt, és mindenki megmondja, *hol volt*. Csak a helységnevet, semmi mást. Ennek alapján szabtuk meg a zsetonok értékét. Ha jól emlékszem, két Kistarcsa ért egy Fő utcát... Egy Mauthausen másfél Recsket...

– Ez azért vitatható – élénkült fel Kürti. – Még ma sem tudnám igazán eldönteni.

Sára:

– Cinikus játék volt.

– Miért lett volna cinikus? – fortyant fel Kürti. – Pénzünk nem volt, azokkal a valóőrökkel játszhattunk csak, amelyeket az élet leosztott nekünk.

– Jól emlékszem, hogy Bé kiszállt a partiból? – kérdeztem.

– Jól – vigyorgott Obláth. – Nem akart csalni. Úgy érezhette, hogy neki már eleve a zsebében a póker.

– Auschwitz – bólintott Kürti. – Überolthatatlan.

Emlékszem azután egy vitára, valami divatos könyvcím, a könyvnek egy akkoriban divatossá lett mondata nyomán, miszerint »Auschwitzra nincs magyarázat« – s a vitából lassan kiemelkedett Bé hangja, mint ahogy a szólóhangszer ki-

emelkedik a zenekarból, és sokáig csak ez az ideges, hadaró, a szenvedélytől olykor elfulladás hang dominált. Bárcsak ne lettem volna annyira részeg! Egy-egy lucidus, jellemző mondata így is eljutott hozzám, de az összefüggésekből kihullva, így mindet elfelejtettem. S emlékeznem kell, persze, egy arcra, egy fiatal nő arcára, különösen a tekintetére, amely úgy tapadt Bére, mialatt beszélt, mintha forrást akarna fakasztani belőle. Láttam, amint az előbb átkelt a terebélyes, zöldeskék szőnyegen, mintha tengeren jönne; lábujjhegyen surrant oda az asztalhoz, majd némán leült. Judit volt, Bé későbbi felesége.

Hajnaltájt azután, úgymond, »beszéltek velem«. A pasast nem ismertem. Azt mondta, Újév után menjek be a kiadóba, mintha mi sem történt volna. Tanácsát megfogadtam. Némi kellemetlenkedés után – egy ideig úgynevezett »külsősként« vegetáltam –, »Külföldi klasszikusok« és más efféle sorozatok szerkesztőjeként, ahol senkinek sem ártottam többé, visszavettek. Végül is priuszom nem volt. Így találkoztam ismét Bével, aki éppen egy francia regény fordítását hozta be nekem, mint szerkesztőjének. Sok dologom nem volt vele, a fordításához hozzá sem kellett nyúlni. Azután egyszerre azon kaptam magam, hogy megvalom neki: nagy bajban vagyok, hogy a történetek után nem tudom, kinek mivel tartozom, fogalmam sincs, hogyan viselkedjem, s hogy bizonyos értelemben félek önmagamtól, miután a börtönben egy igen kínos élményre tettem szert.

Lementünk a szemközti eszpresszóba. Legnagyobb meglepetésemre nemcsak hogy gátlástalanul mindent elmondtam neki, de jólesett, hogy gátlástalanul mindent elmondhattam neki. Az első kihallgatásom során ugyanis megtörtént, amire eleve számítottam. Egy szobába vezettek, ahol egy jól öltözött úriember néhány kérdést tett fel, s igen csóválta a fejét. Marhaságot követtem el, mondta, de nagyobb baj nincsen. Sőt, bizonyos feltételek mellett akár rögtön szabadon is bocsátanak. Mondom, tudtam, mi következik. Nem tagadom, egy bizonyos értelemben kissé ideges voltam, egy más értelemben azonban teljesen nyu-

godt. Bármilyen körmönfontan fogalmazta is meg ajánlatát – ha az életem függne tőle, akkor sem tudnék a szavaira visszaemlékezni –, megértettem, mit akar, s hogy besúgó legyek, azt habozás nélkül és gőgösen visszautasítottam. Egy darabig elvitatkoztunk még – nem kell mindjárt ennyire szélsőségesen felfogni ezt, mondta lényegében, hiszen mindössze egy-egy beszélgetésről lenne szó időnként, vagy néha megkérnének egy rövid írásbeli összefoglalóra, stb. Olyan nyájas volt, hogy teljesen hülyének éreztem makacs és oktan ellenállásomat. Véletlenül történt-e, hogy most benyitott egy másik pasas is, aki nemhogy kevésbé volt nyájas az előzőnél, de még csak rám sem hederített: ezt nem tudom. Valamit megbeszéltek egymás közt, lehaláltott hangon, jó sokáig, s ahogy ott álltam, éreztem, hogy lassanként elhagy a bátorságom. Hogy eufemisztikusan fejezzem ki magam, soha életemben nem voltam még ennyire magányos, ennyire elhagyatott. Néha-néha rám néztek, hol az egyik, hol a másik, s határozottan emlékszem egy fenyegető pillanatra, amikor az a riasztó gondolatom támadt, hogy kihallgatóim épp azt beszélik meg egymással, hogy megvernek, vagy szakembereket hívnak a szobába, hogy megveressenek. Szerencsére ez nem következett be, de ennek a pillanatnak az élménye elegendő volt ahhoz, hogy alapvető módon megingassa az önbizalmamat. Ugyanis kerтелés nélkül be kellett vallanom magamnak: ha megvernek, de még inkább, ha alternatíva elé állítanak, hogy vagy megvernek, vagy aláírom a papirost, igen valószínű, hogy az aláírást választottam volna. Nem biztos, de inkább igen, mint nem – így éreztem. Sőt, abban is biztos voltam, hogy ha a papirost – természetesen fizikai kényszerből – aláírom, ezt majd ugyanúgy meg tudom magyarázni magamnak, mint azt a, természetesen rokonszevesebb változatot, hogy nem írtam alá, s ezzel a bizonytalansággal, hogy is mondjam csak, nem volt könnyű együtt élnem. Magánzárkámiban filozófiai válságkérdésekkel küszködtem: metafizikai hatalmakban bizony nem nagyon hiszek, az etikai kategóriákat pedig hirtelen roppant ingatagoknak láttam. Rá kellett

eszmélnem a puszta tényre, hogy az ember fizikailag is, erkölcsileg is, maradéktalanul kiszolgáltatott lény; s ezt nem könnyű tudomásul venni a társadalomban, amelynek eszméit és gyakorlatát egyedül rendőri világszemlélete határozza meg, s ahonnan semmiféle kiút nincsen, és ahol semmiféle magyarázat nem kielégítő, akkor sem, ha ezeket az alternatívákat nem én magam, hanem a külső kényszer veti előm, így hát tulajdonképpen semmi közöm hozzá, hogy mit teszek vagy hogy mit tesznek velem.

Nem tudom, miért mondtam el neki mindezt, hiszen nem vártam tőle sem tanácsot, sem segítséget, s ezt ő tudta. Lehajtott fejjel hallgatott, karját a mellé álló szék támláján nyugtatva, a keze lecsüggött. Olykor bólogatott. Szomorúnak látszott, mint aki már ismeri az esetemet, még mielőtt elmondtam volna neki, s abból már réges-rég valami általános következtetésre jutott.

- Nem szabad ilyen helyzetbe kerülni, nem szabad megtudnod, hogy ki vagy - mondta. Azt hiszem, sosem fogom elfelejteni ezt a beszélgetést. A katasztrófa korában élünk, minden ember a katasztrófa hordozója, ezért különös életművészetre van szükség, hogy fennmaradjunk, mondta. A katasztrófa emberének nincs sorsa, nincsenek tulajdonságai, nincs jelleme. Rettentő társadalmi környezete - az állam, a diktatúra, vagy nevezd, aminek akarod - a szédületes örvények húzóerejével vonzza, amíg fel nem adja ellenállását, és forró gejzirként fel nem tör benne a káosz - s azontúl a káosz válik az otthonává. Az ő számára nincs többé visszatérés az Én valamely középpontjába, valami szilárd és cáfolhatatlan énbizonyosságba: tehát a szó legvalódibb értelmében *elveszett*. Ez az Én nélküli lény a katasztrófa, az igazi Gonosz, mondta Bé, komikus módon anélkül, hogy ő maga gonosz lenne, habár minden gonosz-tetre képes. Újra érvénybe léptek a Biblia szavai: állj ellen a kísértésnek, óvakodj megismerni önmagadat, mert különben elkárhozol, mondta.

Nem tudom, miért találtam annyi vigaszt ezekben az elvont, személytelen gondolatokban, amelyeket nem is egészen tudtam követni. De éppen ez az általánosság esett jól, az, hogy nem az én ügyemben vájkálunk, hogy nem az én lelkivilágomat boncolgatjuk: éppen ez segített eltávolodnom mértéktelenül unalmas gyakorlati gondjaimtól, amelyekre amúgy sem volt megoldás, és amelyek amúgy is mindig megoldódnak, mint ahogy megoldódtak most is. Viszont egyszerre elméleti problémaként jelent meg előttem az esetem, s ez részben termékeny volt, részben egy kissé meg is szabadított önmagamtól, és most éppen erre volt szükségem. Ezt meg is mondtam neki. Mondtam még, hogy úgy érzem, a beszélgetésünk egyszerre más megvilágításba állította, különben egészen komoly fontolgatásaimat az öngyilkosságról: mondhatnám, mondtam, egyszeriben fölöslegesnek érzem, hogy ezzel fárasszam önmagamot és a társadalmat. Nevetett. Harsányan, nagyokat tudott nevetni. Hiányzik a nevetése.

Úgy látszik, egy időben azt latolgatta, hogy hátrahagyott színdarabját szabad versekben írja meg, Peter Weiss vagy még inkább Thomas Bernhard modorában, akiknek avatott fordítója volt. Az autográf kéziratban, a jegyzetek közt, megmaradt néhány ilyen kezdemény. Található itt néhány jelenet is, amely végül mégsem került be a színdarabba. Az egyik ilyen jelenet szereplőit KESERŰ-nek és BÉ-nek hívják, a színhely »egy eszpresszó egyik eldugott asztala«.

BÉ

Meghalni könnyű
az élet egy nagy koncentrációs tábor
amit Isten a földön az embereknek berendezett
és amit az ember az ember
megsemmisítő táborává továbbfejlesztett
Öngyilkosnak lenni annyi
mint az órséget kijátszani

megszökni dezertálni az ottmaradtakon
a markunkba nevetni
Ebben a nagy életlágerban
a se-ki se-be a sem-előre sem-hátra
a felfüggesztett életeknek
e cudar világában ahol megvénülünk
anélkül hogy az idő előrehaladna...
itt tanultam meg, hogy a lázadás
ÉLETBEN MARADNI
A nagy engedetlenség az hogy
végigéljük életünket
és a nagy alázat is egyúttal
amivel önmagunknak tartozunk
Az öngyilkosság egyetlen méltányolható
eszköze az élet
öngyilkosnak lenni annyi
mint az életet folytatni
naponta újra kezdeni
naponta újra élni
naponta újra meghalni

Nem tudom, hogyan folytassam.

B. temetésére egy kietlen, sötét őszi napon került sor.

Nem.

Vissza kell mennem a, hogy úgy mondjam, alaphelyzet-
hez: a kiadóban ülünk tehát négyesben, Sára, Kürti, Obláth
meg én. Jó hangosan odaszóltam Sárának, hogy sikerült
megszereznem a szótárt, amelyet a múlt héten kért tőlem;
rögtön megérthette, hogy beszélni akarok vele – hiszen so-
hasem kért tőlem semmiféle szótárt –, s nyomban felugrott.
Mialatt a többiektől egy kissé távolabb, a könyvszekrény-
nél a könyvek közt matattunk, halkán megkérdeztem Sárát,
hogy mi az oka Kürti szokatlan ingerültségének. Megtu-
dott valamit? Vagy Sára netalán mindent megvallott neki?
Nem, mondta Sára, egyáltalán nem beszéltek semmi effé-
léről. Már elég régóta nem beszélnek semmiről sem. De ő

nem hajlandó eltitkolni a gyászát. Ha Kürti nem vált teljesen vakká, vakká minden és mindenki iránt, meg kellett sejtene valamit. De nem hiszi, hogy ez fájdalmat okozott volna neki. Nem hiszi, hogy Kürtinek ő még egyáltalán fájdalmat okozhatna. Csak meg van sértve, mondta Sára; és ez a sérelem jól illeszkedik a sérelmek és csalódások világtrendjébe, amit Kürti magának kialakított, mondta Sára; s hogy mind ezt Kürti inkább élvezi, mintsem hogy bánatná őt – neki, Sárának legalábbis ez a véleménye. A világ és a felesége egyaránt cserben hagyta; most már egyikükhöz sem fűzi semmiféle felelősség. Olyan, mint egy gyerek, mint egy kamasz, mondta Sára. De mialatt kamaszhoz hasonlította, nem láttam, hogy megenyhült, vagy hogy elnézőbb kifejezést öltött volna az arca.

Még mindig nem tudom, hogyan folytassam. Van néhány tény, amit még ma, még utólag is nehéz elhinnem; s van néhány tény, amiről még ma, még utólag is nehéz beszélnem.

Egy reggel megszólalt a telefon. Kilenc óra lehetett. (Túl dramatikus, de így igaz.) Aludtam még. Akkortájt szoktam rá a hosszú alvásokra, mert éppen kezdtem belátni, hogy ez az egyetlen értelmes tevékenység, amivel mostanában az időmet eltölthetem. Egy ideig eltartott, amíg megértettem, hogy Sára telefonál: alig ismertem a hangjára, valahogy fátyolos, elkínzott s idegen volt. Rögtön azt kérdeztem tehát, hogy baj van-e. Nagy baj van, mondta Sára. Negyed órán belül ott vagyok – mondtam én. – Hol? – kérdezte ő. Hát nálatok, mondom, mert azt hittem, Kürtivel történt valami. – Béhez gyere! – mondta Sára. Elakadt a szavam. – Béhez? Te ott vagy? – kérdezem. – Ott – feleli. – Nem tudnád odaadni neki a kagylót? – Nem – mondja. – Miért nem? – Meghalt – feleli. Isten bizony, így hangzott a beszélgetésünk, akár Ionesco valamelyik morbid dialógusa.

Semmit sem értettem. Emellett Sára ezernyi utasítást adott, sírva ugyan, de mind bizalmasabban; úgy látszik, nagy elhatározás lehetett számára, hogy felhívott, s most, hogy megtörtént, lassanként megkönnyebbült. Én viszont

egyre értetlenebbül hallgattam: még mindig nem értettem, hogyan kerül Bé lakásába, s feszélyezett, hogy ennyire bizalmas velem, hiszen mindeddig csak úgy ismertem, mint ahogy a barátjához tartozó feleséget ismeri az ember, vagyis egyáltalában nem ismertem, és ez engem tökéletesen ki is elégitett. Az, hogy Bé szeretője volt, az utolsó szeretője – és ez megfordítva is elmondható –, eleinte, legalábbis az én számomra, teljesen hihetetlenül hangzott. Sára első pillantásra szürke jelenségnek tetszett, s talán ő maga sem fedezte volna fel soha önmagát, ha össze nem akad B.-vel. Viszonyuk gyötrelmes, egyoldalú, szinte perverz módon kilátástalan és végzetesen elkésztet öröm lehetett.

Jóval később, amikor a kapcsolatunk bizalmasabbá, sőt a vele szemben támasztott követelésem folytán szinte megihitté vált, sokszor beültünk Sárával egy-egy eszpresszóba, vagy sétáltunk és Béről beszélgettünk, mint két özvegy. Idővel megkérdezhettem tőle, hogyan kerültek össze egyáltalában. A történet, legalább, ahogy Sára elmondta, egyszerű volt, mint egy mese, és képtelen, akár az életünk. Egy délelőttön – alig akart hinni a szemének –, bevásárlás közben, a Vásárcsarnokban nyüzsgő tömeg közepette, B.-t pillantotta meg. Egy zöldecsés stand előtt ácsorgott, hegynyi zöldecsés, krumplik, retkek, céklák és káposztafejek közt. A háta mögé tett kézzel, türelmesen várt a sorára. Különös jelenség volt így, hátulról is, kirívó, oda nem illő, szinte nevetséges és megindító, mesélte Sára. Akkor már elég régóta nem látta B.-t. Arra gondolt, megtréfálja. Mögé surrant, és a kezét hirtelen belecsúsztatta B. nyitott tenyerébe. S ekkor olyasvalami történt, amire igazán nem számíthatott, mondta Sára. Ahelyett hogy B. hátrafordult volna (Sára ezt várta), a női kezét, mint váratlanul érkezett titkos ajándékot, bensőségesen a meztelen, meleg kezébe zárta, s ettől a szorítástól Sárát hirtelen elöntötte a forróság – ahogyan az ilyesmit irodalmilag mondani szokás.

Aztán, annak rendje-módja szerint is üdvözölték egymást, váltottak néhány mondatot. Mit vásárol, kérdezte Sára. Spárgát. Mit csinál a spárgával? Sós vízben kifő-

zi, és ham, ham, megeszi, mondta B. Hát vajaz morzsával talán nem szereti? Már hogy is ne, csak ki fogja azt neki megcsinálni? Így hát vettek vajat, vettek spárgát, vettek morzsát, vettek egy üveg bort, majd a zsákmányt felhurcolták B. lakására. Mindent szépen kicsomagoltak – és tíz perc múlva az ágyban voltak.

Így hangzott a történet. Igen jellemző B.-re. Vagy: egyáltalán nem jellemző B.-re. Nem tudom. Az utolsó hónapokban – a politikai változásoknak ezekben az olyannyira mozgalmas és reményteljes hónapjaiban, amely remény azután oly hamar illúzióvá keseredett a szánkban – ritkán láttam B.-t. Tulajdonképpen az ezt megelőző néhány évben is csak ritkán mertem jelentkezni nála. Ennek megvolt a maga oka, amire, ha eljön az ideje, bizonyára nem szívesen, de rátérek majd.

Egyelőre ezt a reggelt kellene elmondanom. Sára, elgyötört hangján, mondom, meglepő utasításokkal látott el. Hogy üljek taxiba, de még mielőtt a háztömbhöz érnék, szálljak ki; hogy ne használjam a kapucsengőt, és hogy vigyázzak, amikor a kapun belépek, lehetőleg senki meg ne lásson; de mindenekelőtt siessek, siessek, siessek.

Így is csaknem egy órába telt, amíg összeszedtem magam, amíg a sűrű forgalomban a taxi a városon átvergődött. B. akkoriban meglehetősen lepusztult környéken lakott, egy úgynevezett panelházban, valójában egy beton-konglomerátumban, valahol a József- és a Ferencváros határvidékén, »a város nyombélrendszerében«, ahogyan ő maga szokta nevezni. A válása juttatta ide, és ezt sokan nem bocsátották meg volt feleségének, Juditnak – akkoriban, talán egy kissé mégiscsak eredeti módon, én magam sem.

Ami ezek után engem ott a szeméttárolótól búzló házban, a reggeli napsütéstől máris elviselhetetlenül átforrósodott nyolcadik emeleti betonlakásban várt, annyira megdöbbenett és felkavart, hogy ezen kívül úgyszólván semmi másra nem emlékszem. B. az ágyában feküdt. Halott volt. Hirtelen eszembe jutott, hogy még sohasem láttam halottat.

Ahogy B. betakart, mozdulatlan testét, az ismeretlen fintorba dermedt ismerős arcot megpillantottam, az egész testem nagyot rándult, de mintha ezt valami brutális külső erő tette volna velem, amelynek tehetetlenül át kell engednem magam. Éreztem, hogy valamilyen különös, csukló hangot adok – zokogtam –, s közben csaknem csodálkoztam ezen. Homlokomat a fehérre lakkozott, hűvös szobaajtónak támasztottam, valami, az a bizonyos külső erő durván rángatta a vállamat.

Ezekre a részletekre ma is kínos pontossággal emlékszem. Arra is, hogy kirohantam a konyhába, s mert öklendeztem, csak úgy, a megnyitott csapból nyeldekelttem a vizet. Közben egy szatyorra esett a tekintetem, amely a konyhaasztalon hevert, s egy francia kenyér vége meg egy pezsgősüveg arany papírba burkolt dugója kandikált ki belőle – egy másik, egy barátságosabb realitás hírnökei; és hirtelen annyira megkívántam a kenyeret – talán, mert még nem reggeliztem –, hogy már-már törtem volna belőle; de Sára jelenléte, aki úgy látszik követett a konyhába, visszatartott ettől. Suttogva beszélünk, mintha B. csak aludna odabent, s ügyelnénk, nehogy felébredszük. Sárára alig lehetett ráismerni: arca duzzadt, vörös szivaccsá ázott a sírástól. Mondta, hogy fél kilenc körül érkezett. Az ajtót ő nyitotta ki, kulcsa volt a lakáshoz. Először a konyhába sétetett, lerakta csomagját, s csak akkor nyitott be a szobába.

Halott volt már?

Igen.

Megbizonyosodtál róla?

Ne kérdezz hülyeségeket.

De... de... Búcsúlevelet nem írt?

Magad is láttad.

Csakugyan, láttam, csak megrázkódtatásomban szinte elfelejtettem. A szobában hevert pedig, az asztalon, egy A/4-es ívpapíros közepére firkantva:

NE HARAGUDJATOK! JÓ ÉJSZAKÁT!

Óriási betűk voltak, de vitathatatlanul B. kézírása. Sára szerint bevett valamit:

Csak tudnám, mit. Még egy pohár víz sem áll az éjjeli-szekrényen.

És... előzőleg... semmit sem láttál rajta? Nem mondott valamit, ami...?

Nem, mondta Sára.

Igaz, előzőleg két napig nem látta.

De tegnap este telefonált. Azt mondta, hogy sokáig dolgozott, fáradt, mindjárt lefekszik aludni, vacsoráznai már nincs kedve, de Sára hozzon neki ma reggelit.

- Hát hoztam. Reggel eddig még sohasem randevúztunk.

Most egy darabig nem beszélhettünk tovább: Sára előre-hátra hajladozott fájdalmában, belém kapaszkodott, én pedig önkéntelenül magamhoz szorítottam. Nem volt ebben a mozdulatban semmi erotika, mégis, emlékszem, valami megrebbent bennem. Voltam annyira aljas (vagy csak: voltam annyira férfi? Voltam annyira kíváncsi?), hogy később, még a gyász és a nagy kapkodás közepette is megtaláljam az alkalmat, hogy egy gyors, szinte önkéntelen pillantással felmérjem Sárát, ahogyan még sohasem tettem. A pillanat kétségkívül kedvezőtlen volt, Sárán az összeomlás jelei mutatkoztak. De ahogy a karomban tartottam, éreztem, hogy egy *nőt* tartok a karomban, egy ideges, e pillanatban a felindultságában reszkető, valószínűleg érdekes titkokat rejtegető nőt. Úgy tudom, hogy nagyjából velem egyidős, tehát akkortájt Sára is a negyvenes évei közepét taposta.

A rémületnek ezt a pillanatát sohasem fogja kiheverni, suttogetta. B. gonosz terve, hogy mintegy órá testálta a halálát, s hozzá »ilyen méltatlanul«, valószínűleg örökre elidegeníti őt B.-től, s ez talán még a gyászánál is fájdalmasabb számára, mondta Sára.

Valóban, erre még nem is gondoltam. Pillantásom ismét a pezsgősüvegre esett, s elképzeltem az izgalmat, a várakozást, ahogyan Sára megszökött Kürtitől, hogy Bével egy szokatlan szerelmi ünnepet csapjon ma reggel. A pil-

lanatot, amikor a halott Bére rátalált, már nem mertem elképzelni. Hogyan tehetette ezt a nővel, aki szerette őt? B. kegyetlen volt, de nem az emberekkel. Legalábbis nem szándékosan, és semmiképpen nem előre megfontoltan.

Másrészt: mi egyebet tehetett volna? Végre is a tervét nem közölhette előre Sárával. Azt sem akarhatta, hogy véletlenül találjanak rá; azt sem, hogy a rendőrség hatoljon be elsőként a lakásba. Hiszen akkor Sára el sem búcsúozhatott volna tőle. Valami azt súgta bennem, hogy B. valószínűleg számított rá, hogy Sára engem hív majd segítségül. S végezetül támadt még egy, már-már perverz ötletem, amely azonban B.-től mégsem lehetett teljesen idegen: számíthatott rá, hogy Sára pezsgőt hoz, s talán azt akarta, hogy igyunk meg ott, az ágyánál egy pohárral. Mindezt elmondtam Sárának. Lehajtott fejjel, tenyerével a konyhasztalra támaszkodva hallgatott. Végül hozzátettem még, amit rögtön meg is bántam, hogy B. talán azt akarhatta, hogy Sára mielőbb felejtse el őt, s látszólagos kegyetlenségét valószínűleg segítségnek szánta.

Ha tényleg így gondolkodott, felelte azonnal Sára, akkor B. vagy nem ismerte, vagy nem szerette őt, s ami az utóbbit illeti, sosem áltatta magát, tette még hozzá.

Sajnáltam Sárát, egészen összeszorult a szívem. Sajnáltam magamat is, és sajnáltam B.-t; sajnáltam az életünket, ezeket az értelmetlenné vált, elmondhatatlan életeket, amelyek úgy heverték itt a lakásban szanaszét, mintha gépfegyveres banditák lekaszabolták volna őket.

Hallgattunk.

Hanem aztán sietve meg kellett beszélnünk a továbbiakat. Az, úgymond, sürgető, gyakorlati teendőket. Sára akkor még rendkívüli fontosságot tulajdonított annak, hogy Kürti ne tudjon meg semmit. Kürtit kímélni kell: ezt sokszor elismételte. A kulcsot, amelyet B.-től kapott, nekem adta át. Először úgy volt, hogy Sára rögtön elmegy, én fél órát várok még, majd hivatalos bejelentést teszek a halálesetről. Ezt azonban rögtön elvettem, mert – szerencsére – volt bennem annyi lélekjelenlét,

hogy mindenekelőtt a kéziratokra gondoljak. A kéziratoknak legalább a legjavát még a hivatalos emberek érkezése előtt ki akartam menteni, hiszen ha a hatósági emberek betoppannak, mindent lefoglalhatnak. Így hát úgy döntötünk, hogy én a lakásban maradok, kimentem, ami kimenthető, majd a Sárától kapott kulccsal délután visszatérek, lehetőleg nagy zajt csapva kinyitom a lakást, és csak akkor jelentem be, úgymond, hivatalosan a halálesetet. Sára azután elment, előbb nagy vigyázva kikémlelt, hogy üres-e a lépcsőház. Én pedig izzadva, egyre elkeseredettebben kutattam a szekrényekben, a fiókokban, minden elgondolható helyen, ugyanis sehol sem találtam a regényt, illetve a regény kéziratát, amelyet feltevésem szerint B. még a halála előtt megírt.

Így azután be kellett érnem azzal, amit találtam. Hiszen nem csekélység az sem, de valósággal tátongott benne a hiány: minden a regény, a beteljesülés, az apoteózis után sóvárgott ebben a hagyatékban.

Gyors számvetéssel tehát a következő anyagot gyűjtöttem össze, legalább három leendő kötet számára: a folyóiratban megjelent elbeszélésen kívül még két további, kisregény hosszúságú elbeszélést, amelyeket én magam ismertem már - publikálni őket B., az eljárás iránt érzett iszonya miatt, nem volt hajlandó, holott, bár nem szeretnék az ítélet elébe vágni, de, legalábbis részben, remekművekről van szó. Találtam még egy vékony kötetre való mindenfélét: följegyzéseket, ha úgy tetszik, aforizmákat, minden mondat, akár egy tarkólövés, állapítottam meg annak idején, azzal a szerkesztői örömmel, amely - attól kell tartani - lassan kezd kihunyni bennem. A FELSZÁMOLÁS című komédia (tragédia?) 1990-ben játszódik, s B. valószínűleg közvetlenül az öngyilkossága előtt fejezhette be. A regényt pedig, amelynek, mondom, hűlt helyét sem leltem, az én föltevésem szerint még mielőtt a színdarabba kezdett volna, esetleg a darabbal párhuzamosan írhatta meg B. Meglehet, több évig dolgozott rajta, mint ahogy a darabot is sokáig - vagy

megszakításokkal? – írhatta; erre vall, hogy annyi formai változaton ment keresztül, amint ez az autográf jegyzetek alapján nyomon is követhető.

Szerencsére az aktatáskám nálam volt. Az aktatáskámat, ezt az ütött-kopott szerkesztői aktatáskát, mint orvos a szerszámaim, egy időben mindig és mindenhol magammal vittem.

Mielőtt elhagytam volna a lakást, még egyszer elolvastam B. búcsúlevelét: »NE HARAGUDJATOK! JÓ ÉJSZAKÁT!«

A világirodalom legrövidebb búcsúlevele; a maga nemében mestermű – gondoltam.

Nem tudom, miért, de most hirtelen az eszembe jut, hogy a holttestet, pontosabban halott barátom arcát nem tekintettem meg még egyszer. Meg kellett volna? Nem tudom. Egyszerűen nem gondoltam rá.

Pontosan emlékszem a szorító, nehéz érzésre a mellkasomban, amire aznap éjjel hirtelen felébredtem. Csak nincs infarktusom? – gondoltam, némi belső derűvel. Nem volt. Ellenben egyszerre végtelenül ostobának és rászédettnek éreztem magam, mint akit gyerekes könnyűséggel kijátszottak és becsaptak. Valaki hazudott nekem, és – bármilyen furcsa – ez a valaki elsősorban én magam voltam. Feltettem magamnak néhány kérdést, amelyeket már sokkal korábban föl kellett volna tennem, akár már mindjárt ott, a helyszínen. Például, hogy gondolkodtam-e valaha is B. indítékán, végzetes tettének valódi okán, vagy okain? Ismét eszembe jutott a régi, füledt eszpresszó, ahol az öngyilkosságról beszélgettünk. Miért fogadtam el ilyen könnyen, sőt könnyelműen B. öngyilkosságát? Az irodalom lehetett az oka, semmi más: az irodalom, amely annyira kilúgozta belőlem az életet, hogy annak természetes logikája már meg sem érinti a gondolkodásmódomat. Hiszen az ember mégsem adja föl olyan könnyen az életét. Valami titok sejtelve érintett meg, valami homályos háttér tolakodott az események mögé, amit én akkor, amikor ezeknek az ese-

ményeknek magam is a részese voltam, nem vettem észre. Láttam, igaz, a halottat, s ez bizonyos értelemben megbénított. Ettől a perctől fogva mindent lehetségesnek tartottam, a búcsúlevelet is, amit az orrom alá nyomtak. Most, a sötét szobában, az ágyamon hanyatt fekve, egyszerre szegyenkezve gondoltam arra, hogy elfogadtam, sőt mesterműnek neveztem magamban egy cetlire ráfirkált, kihívóan lehetetlen ostobaságot, amely nemhogy B.-hez, de bárki felnőtt emberhez is méltatlan lenne. Miért tették ezt velem? – törtem a fejem. Hogyan lehetséges, hogy B. pezsgős reggelire odarendeli az ágyához Sárát, a szeretőjét, s ezt a búcsúlevelet hagyja neki? Nem, ez nem lehetséges, teljesen nyilvánvaló, hogy nem. Hirtelen arra gondoltam, hogy esetleg két búcsúlevél létezik, egy valódi, no meg ez, amit nekem szántak. De mi köze ennek az eltűnt regényhez – mert már így gondolkodtam, ennyire magabiztosan: »az eltűnt regényhez« –, amelynek titkát, úgy éreztem, ugyanitt kell keresnem?

E kérdések egyikére sem találtam választ. Elkezdtem, ahogyan mondani szokás, sajtó alá rendezni a kezemen lévő anyagot, s azt mondtam Sárának, hogy segítenie kell nekem B. hagyatéki anyagának a megszerkesztésében. Így kezdődtek titkos randevúink, a hosszú beszélgetések és séták, amelyek során hagytam, hogy Sára szabadjára engedje a gyászát. Néha egészen elveszettnek látszott, s rémülten gondoltam arra, hogy ha nagyon akarnám, talán ott folytathatnám vele, ahol Bével abbahagyta, és ez a gondolat szegyenkezéssel és szorongással töltött el, mert felidézte bennem azt a múltat, amelyről nemhogy beszélnem, de tudnom sem szabadna.

A lehetetlensége tette oly széppé a kapcsolatukat, mondta Sára.

– Olyan szép volt, olyan irreális – mesélte Sára –, olyan, mint egy álom. – Semmilyen valódi gond nem terhelte. Találkoztak, és sétáltak, mint a kamaszok. Megosztották egymással »másvilági titkaikat« – így mondta Sára. A két-ségebesésről, könyvekről meg zenéről beszéltek. Olykor

Juditról. Sárának az volt a meggyőződése, hogy B. még mindig Juditot szerette; én magam ezt nem firtattam, ellenkezőleg, óvakodtam, sőt, ha őszinte akarnék lenni, azt is mondhatnám: menekültem a Judittal kapcsolatos további kérdésfeltevések elől. Különben Sárát ez a tény nem zavarta, elfogadta, mondta, mint ahogy a viszonyukat is elfogadta. Kürti épp akkoriban kezdett meghasonlani a világgal, mondta. Megkérdeztem tőle, hogy miben nyilvánult ez meg. Elsősorban végeláthatatlan szónoklatokban, mondta Sára. Reggelente ezzel kezdte, esténként ezzel végezte. Moralizáló szónoklatok voltak ezek, amelyek során Kürti mindannyiszor újra meg újra kifejtette, hogyan kellene lennie annak, ami nincs úgy, s hogy miért nincs úgy az, aminek pedig úgy kellene lennie. Ezek a szónoklatok egyhangúak voltak, túrheterlenek, és többnyire ijesztő, groteszk dührohamba torkoltak. De ha Sára netalán félbeszakította, hogy a dührohámot megelőzze, akkor is dührohámot kapott. Feldúlt ez a történet, mert egykori barátom története volt, s mert leplezetlenül feltárta, hová vezet a megalapozatlan reményekre épített élet. Kürti a politikában hitt, s a politika becsapta őt, mint ahogy a politika mindenkit becsap.

Nem látom értelmét, hogy részletesen leírjam a Sárával folytatott küzdelmemet, amíg végül, váratlanul és már nem reméltem, az ölembe hullott a győzelem, akár egy túlrejt gyümölcs. Nem mondhatnám, hogy örültem neki. Az ember néha jobban szeretné, ha nem lenne igaza.

Feltűnt, hogy B. művéről úgyszólván egyáltalán nem tudok beszélni vele. Megkérdeztem, tudja-e, hogy min dolgozott a halála előtti hónapokban B.: nem tudta. De nem hiszi, mondta, hogy nagyobb szabású írói tervei lettek volna, eltekintve attól, hogy újra akarta fordítani a *Radetzky-marsot*, amelynek a közkézen forgó fordításával sehogyan sem volt megelégedve. Csak bámultam rá, de azt gondoltam, hogy Sárában a harag működik még, a B.-től elszenvedett rettentő megaláztatás. Ha a veszteségére gondoltam,

arra, hogy B. halálával miféle érzelmi szakadékba zuhant, meg kellett értenem, hogy ezekben a napokban semmi más nem érdekelhette. Ahogy azután lassanként közelebb kerültem hozzá, meglepetten fedeztem fel, hogy Sára mélyen hívó lélek, aki az életet kötelességnek tekinti, s e kötelességet az ő számára Kürti testesítette meg. De mindennek ellenére, Kürti ellenére, és a B.-vel való kapcsolata ellenére, amely kényes volt és óvni kellett, akár a téli rózsát (ezt Sára mondta így), ő, Sára, nem tudta kivonni magát a körülötte magasra csapó általános eufória, a nagy remények, a nagy megkönnyebbülés általános hangulata alól. Elment a Hősök terére, gyertyát vitt és meggyújtotta, így állt a tömegben, míg rájuk esteledett, és a tömeggel együtt énekelt a tíz- és tízezer gyertya izzó fényében. B.-t mindez nem érdekelte. Kürtit egyenesen dühítette. Sára egyiküket sem értette, örömét, ez egyetlen alkalommal, csakis a tömeggel tudta megosztani. Ezen a ponton valami elválasztotta Bétől, és ez, mondta Sára, az ő számára érinthetetlen, megoldhatatlan, sőt olykor ijesztő kérdés volt.

Nem értettem, hogy pontosan miről is beszél.

Bé zsidó volt, mondta Sára.

De hiszen ezt tudjuk, feleltem.

- Nem tudjuk - mondta Sára. - Nem tudjuk, mit jelent zsidónak lenni. - Egy kissé habozott, majd hirtelen azt mondta, hogy nem kellene ennyit foglalkoznom Bé írói hagyatékával.

Megdöbbsentem:

- Hogy érted ezt?

- Legjobb lenne mindent úgy hagyni, ahogyan van: kéziratban - mondta Sára. Hirtelen az a rémült gondolatom támadt, hogy B. netalán Sárára hagyta a szerzői jogait: ezt meg is kérdeztem tőle. Sára sokáig hallgatott, és teljesen mindegy, mit olvastam le az arcáról: nyilvánvalóan nem rokonszenvezett velem ezekben a pillanatokban. De azután azt mondta, hogy valószínűleg be kell avatnia valamibe, noha ez egyedül őrá, Sárára tartozik. Egy írásról, pontosabban egy iratról van szó, tette hozzá.

Nagyot dobban a szívem, ahogy ezt mondani szokás:

- Egy levélről? - kérdeztem.

- Igen - felelte.

De másnapra meggondolta magát.

Végül mégis ráállt, hogy megmutassa.

Egy kávéházban találkoztunk. Elolvashatom itt, a helyszínen, de el nem vihetem, ez volt a kikötése. Végül beleegyezett, hogy lemásoljam, kézzel, ott az asztalnál, egy darab papirosra, mintha még nem találták volna fel a másológépet vagy a komputert.

A búcsúlevél volt ez, Bének a Sárahoz írt búcsúlevele, amit ott a lakásban Sára nem mutatott meg nekem, s most is csak azért, hogy eltérítsen terveimtől és hallgatásra bírjon: így kívánta a lelkiismerete.

Sára, vége. Vége. Tudom, mit követek el ellened.
De vége. Vége.

Ezeket a sorokat talán morfiumlázban írom.
De magamnál vagyok. Soha még ilyen lucidus nem voltam. Szinte világítok, önmagam lámpása.

Ne hidd, hogy nem sajnálom. Vége a homályos estékbe vesző hosszú délutánjainknak. Vége a »másvilági simogatásoknak« (így neveztük, emlékszel-e?). Hevertünk az ágyban, mint két testvér, húgocska meg a bátyja - nem is, inkább, mint két egymást becéző, szelíd nővér. Vége a világunknak, ennek a - ma már látom - lakályos börtönvilágnak, amelyet annyira gyűlöltünk. Pedig ez a gyűlölet tartott életben, ma már tudom. A dac, a túlélési dac.

- És a szeretet? - kérdeznéd. Hallom a hangodat. -
A szeretet nem számít?

Nem tudom, Sára. Te mindent megpróbáltál.
Sajnálom.

El kell tűnnöm innen, mindazzal együtt, amit - hogy is mondjam csak - magamban hordozok, akár a pestist. Hihetetlen pusztító erőket hordozok magamban,

az egész világot el lehetne pusztítani az én ressentiment-ommal, hogy finom legyek, s ne okádhatnékot mondjak.

Már régóta csakis a pusztulásomat akarom. De magától nem megy. Segítenem kell, elősegítenem...

Létrehoztam egy teremtményt, egy finom és törékeny életet, csakis azért, hogy elpusztítsam. Ha mit tudsz, hallgass. Olyan vagyok, mint isten, ez a gazember...

Tiszta szívből kívánom a pusztulásomat. Nem tudom, miért kellett lemorzsolnom ezt a hosszú életet, holott idejekorán megölhetek volna, amikor még nem ismertem a becsvágyat és a küzdelem hiábavalóságát. Semmi értelme nem volt semminek; semmit sem sikerült létrehoznom; életem egyetlen eredménye, hogy megismerhettem az idegenséget, amely az életemtől elválaszt. Már az életem során halott voltam. Egy halottat öleltél, Sára, és hiába próbáltad életre kelteni. Néha távolról láttam magunkat, hasztalan próbálkozásaidat, és alig tudtam visszagyűrni kikíváncozó nevetésemet. Rossz ember vagyok, Sára.

Nagy vigasz voltál ebben a cudar, eföldi lágerban, amit az életnek neveznek, Sára.

Ne sajnálj, tökéletes életem volt. A maga nemében. Csak fel kell ismerni, s ez a felismerés volt az életem. De most vége. Megszűnt a létezésem ürügye, megszűnt a túlélési létállapot. Most már élni kellene, mint egy felnőttnek, mint egy férfinak. Nincs kedvem hozzá. Nincs kedvem kilépni a börtönből, a végtelen térbe, ahol elenyészik és szétfoszlik az én fölösleges...

Csak nem azt akartam mondani: tragédiám?!

Nevetséges.

Szerettem a növények kimeríthetetlen zöldjét, szerettem a vizeket. Szerettem úszni; és amíg őt meg nem ismertem, azt hittem, a nőket is szeretem.

Mindent megéltem, ami az én számomra megélhető volt. Majdnem meggyilkoltak, és majdnem gyilkos lettem. Illetve, hiszen... éppen gyilkolni készülök.

Láttál papírhalom föléd görnyedni. Ha mit tudsz, hallgass. Az irodalmár faggatni fog. Megpróbáltam megfogalmazni a... Mindegy. Nem ment. Nincsen semmi, semmi. Semmit sem hagytam neki. Nincs miről beszélni. Nem akarom felütni sátram az irodalmi zsidóvásár piacterén, nem akarom kitergetni a portékámat. Csúnya áru, nem való emberkézbe. De azt se akarnám, hogy kézbe vegyék, megtapogassák, és aztán visszalökjék. Elvégeztem a dolgomat, és ez nem tartozik senkire sem.

Kezdem furcsán érezni magam. Olyan jó, hogy túl vagyok... olyan jó letenni mindent. Semmi közöm többé a gyötrelmes és undorító dolgok halmazához, aki én vagyok... Köszönök mindent... köszönöm az álmot...

Ez volt hát a levél. Szórol szóra. Első olvasásra, azt hiszem, fel sem fogtam. Csak a diadalt éreztem, az igazam sötét diadalát. Együtt láttam itt minden bizonyítékát annak, amit gondoltam. Itt a regény – illetve nincs itt, de itt vannak kétségbevonhatatlan nyomai annak, hogy megírta, hogy a regény, igenis, létezik, s hogy a léte tény és cáfolhatatlan valóság. Egyedül az utolsó mondat okozott fejtörést. *Köszönöm az álmot...* Mit ért itt az *álmot* szón? Netalán Calderónra gondolt, akit annyira szeretett, különösen *Az élet álom* című darabját? *El delito mayor del hombre es haber nacido* – »Az ember legnagyobb bűne az, hogy megszületett«: hányszor, de hányszor hallottam őt idézni ezt a, messze Schopenhauer előtt keletkezett mondatot.

Igen, lehet, hogy furcsaság, de hát így gondolkodtam. Egy irodalmi szerkesztő elfajult gondolkodásmódja ez, belátom, aki az élet legnyilvánvalóbb tényeit is kizárólag a világirodalom mozgósításával tudja csak értelmezni. Mentségemül szolgáljon, hogy ez a gondolkodásmód egy-

úttal – legalábbis egy rövid ideig – a fájdalomtól is megkímélt, attól, hogy szegény barátom rettenetes gondolatait és szörnyű végzetét a valóság teljes súlyával éljem át. Ez a védekezés, a valóság ellen való tiltakozásom odáig vitt, hogy még a levél hitelességének a kérdése is felmerült bennem. A szöveg a megfogalmazás teljes spontaneitását sugallja: a végén B. kezéből mintegy kiesik a toll. Elfogadható ez? Valójában nem könnyű felmérni, mennyi a különbség a stilizálás meg a valóság között, különösen, ha íróról van szó, gondoltam; addig stilizálják magukat, amíg végül, ahogy a mondás tartja, a stílus az emberré válik.

De a kérdés, hogy a levél végezetül fikció-e, mely csak mímeli a kimerültséget, a lassú kihunyást, valósággal eltörpül a másik kérdés mellett: hogy ha nem valami Calderón-féle reminiscenciáról van szó, akkor miért köszöni meg Sárának az álmot? Pontosabban szólva, hogy miért *Sárának* köszöni meg az álmot? A szöveg szerint ekkor már karjába veszi őt Morpheusz; két asszony evez vele a fekete folyamon, s a másikat kétségkívül Juditnak hívják...

Netalán Juditnak köszönné meg az álmot? A hideg futkározott a hátamon... Eszembe jutott a rendőr. Eszembe jutott, hogy Bé időnként fölkereste Juditot a rendelőintézetben: olykor recepteket kért tőle, ezt még Bétől tudom. És hirtelen nyilvánvalóvá lett számomra, hogy az eltűnt regény valahogyan összefüggésben állhat Judittal. De hogyan?

Mindezek eddig csak gondolatok voltak, hideg gondolatok. De most egyszerre rádöbbsentem, hogy beszélnem kell Judittal. Fel kell hívnom. Találkoznom kell vele. De amikor a telefon felé nyúltam, éreztem, hogy kezemből, lábamból a szó szoros értelmében kiszalad a vér.

Körülbelül öt éve nem láttam őt. Illetve most, a temetésén mégis. Késve érkezett, és egy kissé távolabb állt meg tőlünk, volt barátaitól. Két gyereket vezetett a kezén, egy kisfiút meg egy kislányt, és még a szertartás befejezése előtt elment. Próbáltam elfelejteni, nem sikerült. Egy kissé teltebb volt, mint régebben. Magabiztos és megközelíthe-

tetlen. A temetést követő két napon át, de úgyszólván szakadatlanul, maszturbációs rohamok gyötörtek. Olyan volt ez, akár egy kaján és gonosz metafizikai büntetés a néhány hónapig tartó szerelmi viszonyért, amit annak idején meseterem és nagy barátom feleségével folytattam.

Nem akarok beszélni erről a viszonyról. Nem is tudnék. Nem is tudom, hogy pontosan mi volt ez, hogy milyen nevet találhatnék számára. Szexuális szenvedély – na igen, de telve – legalábbis az én részemről – rettegéssel, undorral, öngyűlölettel és megmagyarázhatatlan gyönyörökkel. Megismertem Judit minden szemérmetlen titkát, miközben ő maga, Judit, egyre nagyobb titok lett számomra. Végül féltem tőle, ahogyan önmagamtól is féltem.

Tudtam, hogy időközben férjhez ment, egy budai villában lakik, a férje építész. Hogy úgy mondjam: kilépett köreinkből. Nem akarom tudni, hogyan gondolkodom erről. Később egyszer, amikor úgy éreztem, hogy – a regény, kizárólag az eltűnt regény érdekében – kemény, ha éppen nem kíméletlen eszközhöz kell folyamodnom vele szemben, Sára segítségét kértem.

– Mit akarsz *valójában*? – kérdezte Sára. – Bosszút állni a győzteseken?

Megdöbbsentett a kérdése, még jobban megdöbbsentett azonban a saját válaszom. Pontosan emlékszem rá, mert úgyszólván hallgatóként ért ez a válasz, mintha nem én, hanem másvalaki beszélt volna:

Nem léphet ki a múltból ilyen egyszerűen, ahogyan elképzelem. Frissen és illatosan, mint az elhasznált fürdővízből.

Aztán hosszasan magyarázkodtam, próbáltam meggyőzni Sárát – de meglehet, önmagamot is –, hogy nem azt mondtam, amit mondtam. Sára azt felelte erre, hogy a gyász és a veszteség őt nem keményítette meg, mint, úgy látszik, engem. Hozzátette még, hogy féltékenység helyett ma már inkább egyfajta (nehezen találta a szót), egyfajta »testvériséget« érez Judit iránt. De hozzátette mindjárt, hogy én ezt valószínűleg nem értem, nem is érthetem, mint ahogy

általában a férfiak az ilyesmit nem nagyon szokták megérteni, hogy gyűlölni könnyebb, mint szeretni, s hogy a vesztések szerelme a gyűlölet.

Nem feleltem semmit, s ezt magam is furcsálltam.

Tartok tőle, hogy azzal, ami most soron következne – vagy következett –, nem tudok megbirkózni. Hiányzik belőlem valami, az örökké mozdulatlan tekintet tanúbizonyosága, hogy így mondjam. Megfigyeltem ugyanis, hogy az írókban, az igazi írókban (s itt nem tagadhatom, hogy igazi író csak egyet ismertem, Bét) ez a tekintet pártatlanul és megvesztegethetetlenül regisztrálja az érzelmileg vagy fizikailag akár leginkább megpróbáló eseményeket is, miközben a másik, hogy így mondjam, hétköznapi személyiségük ezekkel az eseményekkel teljesen eggyé válik, ugyanúgy, ahogy ez mindenki mással is történik. Odáig merészkedem, hogy az írói tehetség – legalábbis részben – nem is egyéb talán, mint ez a mozdulatlan tekintet, ez az idegenség, amelyet aztán szóra lehet bírni. Egy fél lépés ez, egy fél lépésnyi távolság; én viszont mindig együtt haladok a dolgokkal, mindig áthatnak a történések, mindig megzavarnak és maguk alá temetnek a tények.

Egyszóval fölhívtam Juditot. A rendelőintézetben, ahol bőrgyógyászként dolgozik. Nem volt barátságos. Mondhatnám, meg sem hallgatott. Legközelebb a nővért küldte a telefonhoz. Azt mondta, hogy a főorvosnő éppen beteget vizsgál. Nem említett olyasmit, hogy hívjam később. Nem is hívtam. Viszont fölhívtam a lakásán. Olyan időpontban, amikor, ismereteim szerint, a polgárok általában vacsorához ülnek. Egy kellemes férfihang jelentkezett. Bemutatkoztam, és a »főorvosnőt« kértem a telefonhoz. Még hallottam a távoli férfihangot: »Judit! Egy beteged!« Aztán Judit. Ingerült, ám egy kicsit talán megszeppent hang: »Annyira sürgős, hogy nem várhat holnapig? Jó, akkor keress fel a rendelőintézetben.« Voltam annyira szemérmetlen, hogy megkérdeztem, mikor rendel. »Délután. Három és nyolc között«, mondta, érzésem szerint igencsak bosszú-

san. Emlékszem még, hogy rendkívül elégedett voltam. Amikor letettem a kagylót, mi tagadás, félhangon ezt mormoltam: »Bestia!«

Aztán két napig mégsem hívtam. Hadd puhuljon - valami ilyesmit gondoltam. Most készségesebb volt, mint korábban, habár sokat akadékoskodott. Hogy mit akarok tőle tulajdonképpen? Beszélni szeretnék vele, mondtam. Hogy ezt hallotta már tőlem, de hogy miről akarok vele beszélni? Majd meglátja, mondtam. És hogy nagyon szépen megkér, ne hívjam föl az otthonában, jó? Nem hívtam volna, ha mindjárt kötélnek áll, mondtam. Azt javasoltam, hogy egy eszpresszóban találkozzunk. Mindjárt visszautasította. Mindent visszautasított, amit javasoltam. Jöjjenek be a rendelőbe. Ezt meg én utasítottam vissza. Határozott elképzelésem volt a találkozásunkról. Úgy képzeltem, hogy egy dunaparti kávéház teraszán találkozom vele. Tavasz volt. Látni akartam, amint gyors léptekkel közeledik felém, valami tavaszi ruhában. Végül nem abból az irányból jött, amerről vártam, hirtelen érkezett, úgyhogy csak akkor vettem észre, amikor már az asztalnál állt.

Kellenek ezek az apró balfogások, ügyetlenkedések. Bizonyos értelemben igazolják az embert, éppen azt, hogy az ember ember, akinek semmi, soha nem sikerülhet.

Kínos percek következtek, banális szavak. Emlékszem, hogy Judit valami kérdésére ócska, hamis vigyorral, ezt mondtam:

- Csak látni akartalak.
- Nemrég láthattál - válaszolta Judit.
- Nemrég? Mikor?
- A temetésen.

Szörnyű egy párbeszéd. Most, hogy leírom, most látom csak, hogy milyen szörnyű. Hirtelen megjelent előttem a temető. Lucskos, szeles délután. Tépett felhők rohannak, időnként megered a hideg eső. Kevesen vannak. Senki sem beszél. Gyászbeszéd nélküli rideg, pogány szertartás. Ki akarta így? Ki rendelkezett? Érdekes, de nem tudom. Hogy lehet, hogy nem beszéltünk erről? B. méltó temetéséről?

Hogy lehet, hogy egyikünknek sem jutott eszébe? Emlékszem, hogy Sárára néztem. Tehetetlenül, kiszolgáltatottan zokogott, fájdalma, mint egy betegség, teljesen eluralkodott rajta. Obláth lehajtott feje, a ballonkabátja előtt összekulcsolt keze. Kürti üres tekintettel maga elé mered. Két fekete egyenruhás ember az urnát egy fekete furgon rakterébe sietősen betaszítja. Felmerült bennem a kérdés, hogy adott-e valaki borraivalót nekik. Most sietős léptekkel a sírok közt felbukkan Judit, a két gyerekkel. A távolban megállnak. Oda sem mertem nézni. Megindul a furgon. Megindul a menet. Végül is nem tudom, hogy Judit csatlakozott-e hozzánk. A kolumbáriumnál nem láttam. (Ettől még ott lehetett.)

Szerencsére megjelent a pincérnő. Judit nem akart rendelni.

- Nincs értelme - mondta. - Hidd el, nincs ennek semmi értelme. - Feszengett, mintha fel akarna állni. De nem állt föl. A pincérnő sem mozdult. Kávét javasoltam. Vállat vont. Egyszerre azon kaptam magam, hogy ostoba szemrehányásokat teszek neki:

- Nagyon vigyáztál, hogy senki meg ne zavarja magányos gyászodat. Ott álltál, elkülönülve, fekete kosztümben, egyik kezeden egy kislány, a másikon egy kisfiú...

- A gyerekeim - mondta Judit. El kellett hoznia őket az óvodából: - Nem kívánhatod, hogy bezártam volna szegénykéket a kocsiba, mint két kiskutyát - mondta.

- Ott voltak a régi barátaid. Obláth, Kürti, Sára, én, a többiek... Egyetlen szavad sem volt hozzánk - panaszkodom, mint egy megbántott kamasz.

Judit hallgatva kevergeti a kávéját. Majd lassan és hűvösen rám emeli a tekintetét:

- Én már más életet élek, Keserű - mondja.

- Mindnyájan más életet élünk.

- Filozofálsz - bosszankodott. - Ha azért hívtál ide, mert valami mondanivalód lenne, akkor kérlek, kezd el... Öt perc múlva el kell mennem.

- Nem tartóztatlak. Egyetlen pillanatig sem. Feltéve, hogy átadod nekem B. utolsó regényét.

Érzem, hogy egy kissé elrugaszzkodom a... Mitől is? A valóságtól? Hogyan rugaszzkodhatnék el a valóságtól, ettől a teljesen felfoghatatlan és megismerhetetlen fogalomtól, amelytől - hála Istennek! - örökké távol tart a képzelet. Csak annyit mondanék, hogy önkéntelenül is dramatizálok a párbeszédet, amelyekre homályosan emlékezem csak, és bizonyosan sokkal szürkébbek, sokkal egyszerűbbek a fent leírtaknál. Zavaromban talán rögtön azzal kezdtem, hogy bizonyos körülmények azt a gyanút keltették bennem, hogy a halála előtt B. megírt egy regényt. Ugyanezek a körülmények azt a föltevést sugallják, hogy ez a regény az ő, Judit kezében lehet. Amennyiben így van, kéretik tisztelettel stb.

Judit először meghökken, azután élénken tiltakozik. Regény? Semmilyen regényről nem tud.

- Milyen regényről beszélsz, az isten szerelmére?!

- Amit még a halála előtt befejezett. És vagy kézírásban, vagy gépiratban neked átadott.

- Tudnám, honnan veszed ezt. Mondta neked? Talán leírta valahol? Végrendeletben, levélben, vagy...

- Nézd, Judit, ha eddig csak föltételeztem volna, most már biztos vagyok benne, hogy nálad a kézirat.

- Igazán?

- Miért nem akarod ideadni?

- Egyszerű: mert nem létezik.

- Léteznie kell - jelenti ki Keserű, és olyan biztos a dolgában, hogy szinte érzi a gyűrött kézirat tapintását, hallja a papiros susogását, amint belelapoz. Honnan meríti ezt a nagy bizonyosságot? Maga sem tudja. Annyira szilárd a meggyőződése, hogy Juditot valósággal kétségbe ejti vele.

- Olyan vagy, mint egy magánnyomozó valamelyik amerikai ponyvaregényből - panaszkodik. - Keresztkérdéseket teszel fel. Milyen jogon? Honnan veszed, hogy létezik egy regény, amelyről nem tudsz semmit? És ha létezne, miért volna nálam? Nem zavar, hogy már öt éve elváltunk?

- Nem számít. Én tudom, hogy még mindig élt benne valami homályos bűntudat irántad. És két ember között a bűntudat az egyetlen igazi kapocs.

- Én ismerek másfélét is - mondja Judit.

- Például? - és a kérdés talán kihívóbban cseng, mint azt Keserű szánta. Judit természetesen nem válaszol; pontosabban a hallgatása a válasz.

- És nyilván te is tápláltál iránta némi bűntudatot - folytatja Keserű -, különben nem hívogattad volna időnként telefonon.

- Ezt meg honnan tudod?

- Tőle.

Csend.

- Tudod, hogy mindig fájts valamije. Írtam neki altatót, nyugtatót, fájdalomcsillapítót...

- Mást nem?

- Mást? Mi mást?

- Például - itt Keserű habozik kissé, mielőtt kibökné: - például morfiumot.

Most ismét csend áll be. A kínos vallomások előtti csend.

- Morfium túladagolása okozta a halált - jegyzi meg Keserű, biztatóan.

- Bravúros fordulat. Nem utálsz magadat? Én is tudom, hogy mi okozta a halált. De mit tudsz te? Semmit sem tudsz, és azt is milyen aljasul csinálsz. Először is: csak nem képezed, hogy bőrgyógyászati rendelésen morfiumot írok fel egy ambuláns betegnek?! Még hozzá injekcióban?!

- Hát akkor ki az ördögtől kapta a morfiumot?

- Tőlem.

- Most ezt nem egészen értem - hökken meg Keserű.

- Miért értenéd? - mondja Judit. - Általában semmit sem szoktál érteni. Recepteket akármelyik eszpresszóban is fölírhattam volna neki, ehhez nem kellett volna bejárákálnia a rendelőbe.

- És? - értetlenkedik Keserű.

- Ő mindig be akart jönni - mondja Judit. - Ott ült, a bőrbetegek között. Borzasztó volt. Míg aztán meg nem értetem, miért.

Egy estén, a rendelés befejeztével ugyanis, áttekintve a gyógyszeres szekrénye tartalmát, Juditot az a kellemetlen meglepetés éri, hogy megdézsmálták a morfiunkészletét. Függetlenül attól, hogy pótolnia kell majd, felmerül benne minden rendelőintézeti orvos réme: a titkos morfinista, aki a rendelőórákon lopkodja össze a szükséges fejadagját. Az ember nem mindig vágja zsebre a gyógyszeres szekrény kulcsát. Kinyitja, becsukja, a kulcsot benn felejtí a zárban. Minden orvos tudja, mire képes a morfinista, hogy a szert magának megszerezze. Átnézi a beteglistát, ki fordult meg nála ma délután. B. még a rendelés megkezdése előtt kereste fel. És hirtelen az eszébe jut, hogy egy percre kiszaladt a szobából, mert Bének sürgősen szüksége lett egy tollra, s nála nem volt. Legközelebb maga intézi úgy, hogy B.-t a szobában egyedül hagyja. S attól fogva kizárólag a megfelelő időközökben ér rá B. számára. A megfelelő adagot mindig ott hagyja az üvegszekrényben, s az onnan mindig eltűnik.

Keserűt feldúlja a történet. Félszavakat motyog. »De hát ez... ez szemétség« - mondja. Judit arca kemény marad. Ő ennél nagyobb szemétséget is el tudna képzelni, mondja.

- Ennél nagyobbat? - hördül fel Keserű. - Mit?

- Például nyilvántartásba vétetni őt, és hagyni, hogy a kezületi rendelőintézetben, a lerobbant narkósok közt várjon a sorára, amíg megkapja az államilag kiutalt adagját. Ami a »függőknek« jár. Mert máskülönben nem tudom, hogyan jutott volna hozzá.

Keserű egy ideig hallgat. Amit hallott, megrendíti.

- Morfinista volt? - kérdezi aztán.

- Így is lehet fogalmazni. Valahol, valamikor elkezdte. És így legalább kordában tarthattam, ellenőrizhettem az adagokat...

- Miért nem szóltál?

- Kinek?

- Például nekem.

- És ha szólok? Kényszerelvonóra küldted volna?

Keserű hallgat. Erre a kérdésre nincs felkészülve.

- Vagy átszoktattad volna egy másfajta drogra? - folytatja Judit, könyörtelenül. - Egy még kártékonyabbra?

Keserű hallgat. No lám, folytatja Judit, a nagy moralista. A magánnyomozó. És most jól nyisd ki a füled, mondok neked valamit. Ha képes volt arra, hogy kihagyjon periódusokat, csakis azért, hogy a megfelelő adagot összegyűjtse: ha képes volt még ilyen fegyelemre, ilyen önmegtartóztatásra, akkor ez azt jelenti, hogy mindenre el volt szánva. Érti-e Keserű, hogy mit mond neki? Mert Keserűnek fogalma sem lehet arról, hogy milyen kínokat kellett közben elsz szenvednie Bének, sejtelve sem lehet róla, hogy mit jelent a morfinistának a nélkülözés.

Hallgatnak.

- Tehát szerinted - szólal meg végül Keserű - készült rá.

- Így van - feleli Judit.

- Régóta, szisztematikusan.

- Így kell lennie.

- És neked nem tűnt fel semmi.

- Nem, mert mindig annyit kapott, amennyivel éppen kihúzhatta a legközelebbi látogatásáig. Sőt, egyre kevesebbet, mert elvonókúrára fogtam.

Egy ideig megint hallgatnak.

- Tulajdonképpen mit akarsz hallani tőlem, Keserű? - szólal meg végül Judit. - Az adagokat akkor is összegyűjthette volna, ha hivatalosan jut hozzá... Csak mi csoda megaláztatás árán... És még valamit, Keserű. Csak, hogy kielégítsem a morális szükségleteidet. Tudod... ha valóban látom rajta, hogy végérvényesen elege van, és megkérdezi, hogy hogyan és mi módon... Ha esetleg tanácsért

fordult volna hozzám... Értesz engem? Én akkor sem tudtam volna neki ennél jobbat javasolni. Mert még ez a legkönnyebb, a legszelídebb... És ha most eszedbe jutna olyan hülyeséget kérdezni, hogy nincs-e lelkiismeret-furdalásom, akkor...

De Judit nem tudja befejezni a mondatát. Hirtelen omlik össze, látszólag következetlenül, így hát annál meglepőbbben. Arcát a kezébe temeti, rázza a zokogás. Valamit a szájába gyűrhetett, egy zsebkendőt talán, mögüle most elfojtott, fel-felcsukló hangok törnek elő, Keserű tehetetlenül, kétségbeesetten próbálja lecsillapítani.

- Menjünk innen... Menjünk - mondja Judit.

Felállnak. Keserű kifizeti a kávékat. Azután karon fogja Juditot.

Egyszerűen hazahoztam. Ide, hozzám. A legtermészetesebb módon. Minden aljas mellékgondolat nélkül. Hova is vihettek volna? Jött velem, nem volt semmi kifogása. Kérdeztem, tehetek-e érte valamit. Nem akarja-e rendbe hozni magát, nem akar-e valamit inni.

- Mit? - kérdezte.

- Hát, mondjuk vodkát.

De, úgy láttam, nem nagyon hallotta. A szobát tanulmányozta.

- Még mindig itt laksz - mondta. - Semmi sem változott. Talán ki sem festettek itt azóta.

- Nem. Pedig kellene - jegyeztem meg futólag. - Űlj már le - biztattam.

- Ide? - kérdezte, s megállt egy bizonyos fotel mellett. Mosolygott. Hogy megőrizsem a nyugalmamat, arra gondoltam, hogy mindenütt van egy bizonyos fotel, vagy egy bizonyos kanapé, mindenütt megvan az az egy bizonyos bútordarab. Ismét megkérdeztem tőle, inna-e valamit.

Betelepedett a fotelba. Elmerengett:

- Vodka. Cseresznye. Vegyes gyümölcspálinka - sorolta, ábrándos arccal.

- A hősi idők - próbáltam humorizálni. Nem válaszolt. Egyszerre nyájasabb lett, egészen emberi:

- Hogy élsz itt, Keserű? - kérdezte. Mindig a vezetéknevemen szólított, s annak idején én ezt nagyon szerettem.

- Mint egy magánnyomozó egy amerikai ponyvaregényből - igyekeztem szellemeskedni.

- Hogy él egy magánnyomozó?

Ezen elgondolkodtam:

- Magányosan. Állandóan az alkalomra várva.

- Te milyen alkalomra vársz?

- Én? Már legfőbb csak azokra, amiket még elszalaszthatok.

Nevetett.

- Szerelem? - kérdezte aztán.

- Ne hülyéskedj.

- Nők?

- Egy-egy hivatásos prostituált. Olykor egy irodalmi kurva. Néha mindkettő, egyetlen személyben.

Megint kezdett elfogni a jeges iszonyat. Kivel beszélek itt? És miről? Iszonyatos volt ez a párbeszéd, gyötrelmes, megalázó és túrhetetlen.

- Igyunk valamit - indítványoztam végre. Felálltam, keresgéltem a szekrényben. - Csak vodka van itthon - közöltem az eredményt. Különös, de erre a hírre hirtelen megváltozott az arca; mondhatnám, mint aki egyszerre kijózanodik.

- Már régóta nem iszom vodkát - mondta, eléggé mogorván. Úgyhogy meg is kérdeztem:

- Hát mit iszol? Pezsgőt?

- Azt igen - felelte.

- Lehetőleg márkásat - mondtam.

- Dom Pérignon-t - helyeselt. Hallgattunk egy keveset.

- Hamis ez, Keserű - szólalt meg ismét. - Értem én, hogy mire játszol, de rossz nyomon jársz. A férjem építész, jól keres, jól élünk. De nem ez a dolog lényege. Egyáltalán nem.

- Hát micsoda? - kérdeztem, érezve, hogyan vesz erőt rajtam a kétségbeesés és elveszettségem tudata.

- Nem tudom, szabad-e kimondanom - hallom közben a hangját. - Itt, ebben a székben.

- Mondd csak ki, Judit. Mondj ki mindent.

- Nem tudom, nem fogsz-e meggyűlölni érte.

- És ha?... Nem mindegy?

- Nem tudom, nem választ-e el az emberektől. Mindentől. Az egész világtól.

- Örülj neki. A világ ronda.

- Nem tudom, hogy... Mindent tekintetbe véve... Nem tudom, hogy nem bűn-e.

- Most már kíváncsi vagyok. Mondd ki végre, Judit.

Néhány pillanatig még váratott.

- Boldog vagyok, Keserű - suttogeta aztán, mint egy bizalmas vallomást, amely azonban nem nekem szólt. Mire a mondatot befejezte, úgy éreztem, hogy kisémmiztek. Mindenemet elvették, holott nem volt semmim.

Ettől vesztettem el a fejemet? Csak valami forró zúrzavarra emlékszem, erőszakra, küzdelemre, testmelegre. A tenyeremben volt a melle, a másik kezem hüvelykujja a klitoriszát szorította, a fehéreneműn keresztül. Végül arra eszméltem, hogy nem történik semmi. Egy fadarabot tartottam a kezemben, egy bábut, egy hullát. Csak most fogtam fel, hogy mit művelek.

Elengedtem.

Hallgattunk, mint ahogy szégyenletes élmények után hallgat az ember.

Valami bocsánatkérés-félét motyogtam.

Azt mondta:

- Tudtam, hogy ezt a szót nem mondhatom ki következmények nélkül.

Aztán:

- Nem feketem le veled merő nosztalgiából. Vagy a régi barátság kedvéért.

Aztán:

- Szeretem a férjemet. És amióta őt szeretem, magamat is megszerettem.

Közben a ruhánkkal bajlódunk, félig háttal egymásnak. Ha jól emlékszem, ismét mentegetőztem.

- Teljesen elfogott a régi érzés - ezt mondtam.

Éppen a száját rúzsozta. Kis tükroöt tartott az arca elé. Egy pillanatig az a csalóka érzésem támadt, hogy mégiscsak szeretkeztünk. Nyilván a rúzs miatt. Randevúink után mindig kifestette a száját.

- Mi volt az a »régi érzés?« Ha pontosan meg kellene határozni, mit mondanál? - kérdezte, közben apró fintorokat vágva a tükörbe.

- Őrület volt. Téboly. De a tébolynek az a válfaja, amit mégiscsak szerelemnek neveznek - feleltem, magam is megrémülve e szavak tartalmatlanságától. Egyszerre felfogtam helyzetünk képtelenségét, azt, hogy a történetünk, mint minden történet, értelmezhetetlen és visszahozhatatlan, hogy elmúlt, elszállt, elmerült, és nekünk többé semmi közünk hozzá, mint ahogy az életünkhöz is alig van valami közünk. S eszembe jutott, hogy a folyamatot, életünk töretlenségét egyedül az írás állíthatja helyre, s hogy tulajdonképpen azért vagyunk itt, hogy megszerezsem B. elveszett regényét.

Így hát csak valahonnan nagyon messziről hallottam a szavait: - Cserben hagyta. Elszegődtél valami vidéki főiskolára tanítani. Még a címedet is eltitkoltad előlem.

Ez így volt. Így szabadulhattam csupán ettől a viszonytól, amely annyi örömben, és annyi sok szenvedésben részesített. És mivel rémülten láttam, hogy keze már az ajtókilincsen, gyorsan és találmra megkérdeztem tőle, nem hívták-e be a rendőrségre.

Miért hívták volna? - hökkent meg, és levette a kezét a kilincsről. Elbeszéltem neki a rendőrt; azt mondtam, hogy ha eddig nem jelentkeztek, most már bizonyára nem is fognak; s hogy nincs mitől tartania, amit tett - hacsak valakit be nem avatott - bizonyíthatatlan.

Láttam, megnyugodott, s akkor megkérdeztem tőle, lát-e valami magyarázatot B. öngyilkosságára.

- Kiégett - mondta némi gondolkodás után halkán, s úgy láttam, megrendülten. - Eltűnt az ellenállás, kitérült előtte az egész világ. És már megunta, hogy újabb börtönöket keressen magának.

Igen, ez jól hangzott. Megkérdeztem tőle, hogy közvetlenül a halála előtt találkozott, vagy beszélt-e Bével.

Egyiket sem, mondta.

Akkor hogyan került hozzá a kézirat? - kérdeztem.

Miféle kézirat? Hogy megint a regény? Miért nem akarom elhinni, hogy semmiféle regény nem létezik?

Azért, mondtam, mert léteznie kell.

Hogy honnan ez a rögeszmém, és miért nem vagyok hajlandó megszabadulni tőle.

Hallgass ide, Judit: így nem lehet meghalni. Akárkinek igen, neki nem. Vagy azt nem hiszem el, hogy meghalt, vagy azt, hogy nem hagyott maga után valamit. Hogy meghalt, ez tény. Marad a másik következtetés: hogy nem teljes a hagyatéék. Valami hiányzik. Az összefoglaló mű, a KÖNYV. Anélkül nem ment volna el. Ilyen diletantizmus igazi íróról nem feltételezhető.

Térj észhez, Keserű. Órültségeket beszélsz.

Nem hiszem, hogy órültség lenne. Judit, ezen a pályán engem a hitem tartott meg. Mi volna egy lektor hit, szellemi feladat nélkül? Egy cenzúrázott, egy gonosz és analfabéta világban? Senki és semmi. Dolgozatjavító rabszolga, vakoskodó korrektor. De én hiszek az írásban. Semmi másban, egyedül az írásban. Az ember úgy él, mint a féreg, de úgy ír, akár az istenek. Valamikor tudták ezt a titkot, mára elfelejtették: a világ széthulló cserepekből áll, összefüggéstelen, sötét káosz, amit egyedül az írás tart fenn. Ha van képzeted a világról, ha mindent, ami történt, el nem felejtettél még, az, hogy egyáltalán *vanvilágod*: ezt az írás teremtette neked, és teremti szakadatlanul, az életünket összetartó láthatatlan pókfonál, a logosz. Van egy ősi, bibliai szó: írástudó. Már régen nem használják. Az írástudó más, mint a tehetség, az írástudó más, mint a jó író. Nem filozófus, nem nyelvész és nem stiliszta. Ha dadog is, ha nem mindjárt

érted is: az írástudót azonnal fölismered. Bé írástudó volt. Amit hátrahagyott, nem veszhet el, mert a mi számunkra hagyta hátra. Abban rejlik a titka. Nemcsak az övé, a miénk is. Az is, hogy miért tette, amit tett. S amiből meg kell tudnom, hogy nekem is követnem kell-e őt, vagy választhatok másként is. Talán csak őt szó, amit meg kell fejteni, de ez az őt szó a tanítás. A végső sűrítmény, az értelem.

Tanítás, sűrítmény - kezdek félni tőled, Keserű.

Joggal, Judit. Ide kell adnod a kéziratot. El kell olvasnom, meg kell szerkesztenem, el kell juttatnom az emberekhez. Nem térhetsz ki a válasz elől, Judit. Elmegyek a legvégső-kig. Akár meg is zsarollak.

Mivel? Hogyan?

Még nem tudom, de majd kitalálom. Beszélek a férjeddal. Ezt ne tedd, Keserű.

Nocsak. De megijedtél.

Ne rondíts bele az életembe. Nincs értelme, úgysem érsz el semmit. Az én otthonom nagyon távol áll a...

Nem tudsz lebeszélni. Nem tudsz megatni. Nem riadok vissza semmitől. Mindenre képes vagyok, Judit.

Igen. Látom. Félek tőled.

Azért szerettem veled élni, Ádám, mert sosem akartad lerombolni a szemernyi idegenséget, amire, úgy látszik, szükségé van minden szerelemnek.

Emlékszem, hogyan vártalak aznap este. A teraszon terítettem, gyertyákat gyújtottam a szélcsöndes tavaszi estében. A gyerekeket már megvacsoráztattam és lefektettem. Nemsokára meghallottam az autót. Olyan csend volt, hogy még a garázs bejáratánál fölemelkedő rács halk zümmögését is hallottam, majd megint az autódat, az ajtó csapódását, a lépteidet, s végül a hangodat: engem szólongattál. Szaladtam eléd, a cipősarkam egy pillanatra beszorult valami lehetetlen hézagba a küszöbnél, majdnem elestem.

Szeretnék még világosabban emlékezni erre a percre, mert soha meg nem ismétlődik. Olyan furcsa, ahogyan elmúlik egy szerelem. Hirtelen elszűrkül körülötted a világ, hideg lesz, érthető, józan és távoli.

Felkeresett egy pasas. Keserűnek hívták. Állítólag rendkívül fontos mondanivalója volt a számodra. Különös dolgokról beszélt. Letett az asztalodra egy dossziét, azután elment. A dossziében hetven-nyolcvan, sűrűn gépelt kéziratoldal volt: mindenféle szövegek, feljegyzések, aforizmák. Egész délután olvastál. Mintha súlyok zuhantak volna rád. Nem vagy többé ugyanaz az ember, aki addig voltál; s én sem vagyok neked többé ugyanaz. Feltárult előtted egy ismeretlen világ, s rájöttél, hogy én is onnan érkezem. Megértetted, hogy valójában milyen keveset tudsz rólam. Talán tapintatból, talán gyávaságból sohasem vájkáltál a jótékony homállyal »múltnak« nevezett ocsmányságokban. Hogy van egy másik, egy titkos életem, amiről sohasem beszéltem neked. Öt évi házasság után azt kell gondolnod, hogy valójában alig ismersz.

Ebben a pillanatban tudtam már, hogy vége. Mindennek vége, amit évek során felépítettem, amit őriztem és gondoztam. Még sincs menekülés, mint eddig hittem, s nem tudom, miért hittem, hogy egyáltalában létezhet.

Mit akartál tudni rólam? Mindent, felelted. Mindent, amiről eddig hallgattunk. Mégsem tudtad, hol kezdjed. Talán, hogy ki is ez a Keserű tulajdonképpen. Ő azt hitte, hogy Bé legjobb barátja, válaszoltam. Bének azonban nem voltak legjobb barátai, mert nem volt ideje barátsággra, és nem volt szüksége barátokra. Nem tetszett neked, hogy mennyire bizalmasan beszélt rólam. Miért, mit mondott? Mindegy. Furcsa volt. Mintha...

Igen, a szeretője voltam. Becsületére legyen mondván, eléggé nehezen viselte: megcsalta barátját, mentorát, bálványát. Nem sok megértést tanúsítottam az erkölcsi problémái iránt: nekem ő kellett, pontosan ő. Valamilyen

szenvedély hajtott akkoriban, el akartam pusztítani a testemet, mert akit szerettem, Bé, a férjem, akkor már meg sem érintette.

Emlékszem arra a délelőttre. Reggel, amikor felébredtem, Bé, a férjem már nem volt mellettem: nyilvánvalóan a hallban (így hívták a lakásunkat: egy szoba, hall), tehát nyilván az ablaktalan hallban ült és írt. Mindig írt, vagy fordított, vagy olvasott. Én többnyire mindig csak a hátát láttam. Elhúztam a függönyt: napfényes, kora nyári reggel volt, még a városba is beszüremkedett a távoli virágillat. Új nap kezdődött, épp olyan fölöslegesen, mint amilyen fölöslegesen álltam itt a pongyolámban én is. Egy hang nem hallatszott, egy tárgy nem mozdult. Éreztem, hogy sírnom kell. Nem szipogni, sírdogálni, pityeregni, nem: bőgni, üvöltve, nyálasan, taknyosan, öklömmel a falat verve. Hirtelen eszembe jutott, hogy itthon ezt nem tehetem. Túl kicsi a lakás. Minden kihallatszana. Gyorsan felöltöztem, a torkomban ezzel a visszafojtott zokogással, és rohantam, le az utcára. Közben már jöttek a könnyek, s én folyton azon törtem a fejemet, hogy hová menjek sírni. Kávéház, nyilvános hely szoba sem jöhetett. A rendelőben a kollégám rendelőórája már elkezdődött. Az utcai illemhelyet nem szeretem. Egy nagy téren jártam, emlékszem, hogy a villamos két sínpárja mellett egy darabon itt egy szegélykövekből emelt választó vonal húzódott, hogy a síneket az úttesttől elkülönítse. Miért, miért nem, ezen a keskeny felületen mentem tovább. A lábam mellett autók zúgtak el. Megbicsaklott a bokám? Vagy hirtelen fölismertem a lehető legegyszerűbb megoldást? Nem estem el, csak az egyik lábam lecsúszott a kövekről. Mögöttem rettentő fékcsikorgás. Az ablakon át egyenesen a vezető arcába láttam. Hivatásos sofőr lehetett. Halott sápadt volt, mereven előre nézett, arcára ráfagyott a rémület, s hirtelen megértettem, micsoda helyzetbe sodortam: kéretlenül a sorsom részesévé tettem, egy ártatlannak tűnő nyári délelőttön csaknem meggyilkolt egy embert. Szó nélkül tovább hajtott, s én szó nélkül tovább mentem. Azután egy lépcsőházban találtam magamat, fölmentem

az emeletre és becsöngettem egy ajtón. Szerencsém volt, kinyitották. A meghökkent Keserűt a szó szoros értelmében félretoltam, végigvettem magam a díványon, s hasra fekvé végre bőgni kezdtem, üvöltve, gátlástalanul, az öklömmel csapkodva a díványt. Valahol a látóhatárom peremén Keserű néma és mozdulatlan árnyékát láttam. Később közelebb jött. Faggatni kezdett. Majd vizsgálni próbált. S azután lefeküdtünk. Meglepve, megkönnyebbülten engedtem át magam a felszakadó orgazmusaimnak, melyeket szintén üvöltve fogadtam, amit máskülönben soha sem teszek. Először csaltam meg Bét. Ez is megoldás volt, bár nem a lehető legegyszerűbb, s nem is a legtökéletesebb.

- Szeretted?

- Erre nem tudok felelni, Ádám. Biztosan szerettem, és biztosan gyűlöltem is. De ez nem számít. Szeretni, nem szeretni: másféle kötelék fűzött minket egymáshoz.

- Miféle?

- Sokféle. Egyiket sem értenéd.

- Igaz, hogy találkoztál vele?

- Igaz.

- Többször is? Sűrűn? Le is feküdtél vele?

- Nem. És ha lefeküdtem volna? Mit jelentene az?

- Igaz. Mit is jelentene - mormogtad. A szemedben felvillant valami ellenséges indulat. Először, amióta ismerjük egymást. Sajnálom. Meg akartál ismerni, úgymond. Hát rajta. De tőlem ne várj segítséget.

Lehúlt közben. Bementünk a nappaliba. Szerettem a nappali szobánkat, Ádám. Különösen így, este, a rafinált világítás bársonyos fényében. Megkértelek, hogy csukd be a teraszajtót. Fáztam. Akár tüzet is gyújthatsz, mondtad. Be van készítve a kandallóba. Gyűjtsál, feleltem. Hadd égjen. Megkívántam egy italt. Erőset, konyakot. Turkáltál a bársekreányben. A konyak, úgy látszik, elfogyott. Akkor vodkát. Finnt vagy orosz? Oroszt, csakis orosz. Koccintotunk. Mintha megenyhültél volna:

- Ez az ember - mondtad - azt állítja, hogy van egy kézirát... Egy regény...

- Nincs - mondtam.
- Ő azt állítja, hogy van...
- Volt.
- Egy regény?
- Mondjuk. Keserű annak hívná.
- Így is mondta. Egy regény - mondta -, amit még az öngyilkossága előtt befejezett, és neked átadott...
- Igen. Igaz.
- Tehát mégis megvan!
- Nincs meg - mondtam.
- Hát hol van?
- Elégett.
- Elégett?... - hökkentél meg. - Hol?
- A kandallóra mutattam:
- Ott.
- Elégetted?...
- El.

Egy keveset várahoztál, vártad, hátha mondok még valamit. Nem mondtam semmit. Látnod kellett, hogy nem akarok magyarázattal szolgálni. Mégis megkérdezted, hogy miért égettem el azt a regényt vagy micsodát. Mert megkért rá, feleltem. Hogy ez nem elégséges indok, mondtad. Művészekről példálóztál, akik meghagyták az örökösöknek: azt akarják, hogy égessék el hátra hagyott műveiket, valójában azonban korántsem akarták.

- Ő akarta - biztosítottalak.
- Akkor miért nem égette el ő maga?
- Mert azt akarta, hogy én égessem el.
- És ha mégsem tetted volna? Hátha éppen ezért bízta rád...
- Azért bízta rám, mert biztosan tudta, hogy megteszem.
- Honnan tudta?

Onnan, hogy ez volt a mi titkos szövetségünk. A kapcsolatunk beteljesülése, az ünnepi értelme, az apoteózisa. Ezt azért mégsem mondtam el neked. Így is eléggé meghökkenettetek. Megismételtem, hogy ez volt Bé végső kívánsága. Beláttam, egy kissé sántított a magyarázat.

De miért volt szükséged magyarázatra? Miért feszítetted a húrt a végsőkig, miért vágtál olyan ábrázatot, mintha felelősségre vonnál? Hogy nem félek-e - kérdezted gondterhelt arccal -, hogy valami fontosat, valami értéket pusztítottam el. Furcsa volt ez, több, mint furcsa, ahogyan elvállaltad Bé védelmét *velem szemben*. Tudom, mi vezetett: lobogód, a becsület. Semmit sem tehettem érted, Ádám, semmit. Sosem láttalak még idétlennek, értetlennek, ostobának. Mindig csak a legjobb helyzetekben láttalak, s én mindig ügyeltem is rá, hogy csakis a legjobb helyzetekben láthassalak. Ezer emlékem van rólad, tízezer. Biztos, meleg kezedet mindig a hátamon, a vállamon, a testemen éreztem. Kórházba vittél éjszaka. Néztük, hogyan alszanak a gyermekeink. Feküdtem veled az ágyban, a boldogságtól homályos szemmel, fejemet a válladon nyugtatva. Szerettem nézni, ahogy teniszeezel, szerettem, ahogy a rajzasztalod előtt állsz, félrebillentett fejjel tanulmányozva az alakuló tervet. Szerettelek. S csaknem kétségbe ejtett, hogy most ennyire méltatlan helyzetbe kerültél. Játszottam veled, mint macska az egérrel, s hidd el, nem azért, mert így szerettem volna, hanem, mert beléptél a titkaim birodalmába, ahol egyedül én ismerem ki magam, már amennyire.

Hogy legalább elolvastam-e, mielőtt...

...A tűzbe dobtam - fejeztem be a mondatodat. El.

Milyen volt?

Hogy érted ezt?

Zavarba jöttél:

- Hát... jó-e vagy rossz?

- Mit jelent egy regénynél, hogy jó vagy rossz? Különben ő maga sosem hívta regénynek.

- Hát hogy hívta?

- »Kézirat.« »Az írásom.«

- Miről szólt? Mi volt a története?

Haboztam. Azután mégiscsak belevágtam:

- Egy férfi meg egy nő küzdelme. Eleinte szeretik egymást, később az asszony gyereket akar a férfitől, s ő ezt sosem bocsátja meg a nőnek. Különféle gyötrelmeknek veti

alá az asszonyt, hogy megtörje és aláássa a világba vetett bizalmát. Súlyos lelki válságba, már-már öngyilkosságba kergeti, s amikor ezt észreveszi, az asszony helyett ő maga követ el öngyilkosságot.

Hallgattál. Azután megkérdezted, miért bünteti a férfi az asszonyt, pusztán, mert gyermeket akar.

- Mert nem szabad akarnia.

- Miért nem?

- Auschwitz miatt.

Mínta valami felderengett volna benned. Nem hasonlít-e kicsit a történet - kérdezted - a Bével való házasságom történetéhez, legalábbis annak alapján, amennyit erről tőlem megtudhattál? Nem, feleltem, én sohasem akartam öngyilkos lenni. Akkor még egyszer megkérdezted, biztos vagyok-e benne, hogy nem értettem félre Bé szándékát. Írók - mondtad - olykor azért »vetik bele magukat a legmélyebb kétségbeesésbe«, hogy ők maguk úrrá legyenek rajta s tovább léphessenek.

- Viszont Bé öngyilkosságot követett el - emlékeztettelek.

- Igaz - ismerted el.

- Különbén is, Bé sosem tekintette magát írónak - mondtam.

Láttam, ez meglepett:

- De hiszen írt...

- Mert ez volt az egyetlen kifejezési eszköze. Az ember igazi kifejezési eszköze azonban, mondta mindig, az élete. Megélni az élet szégyenét, és hallgatni: ez a legnagyobb teljesítmény. Hányszor elmondta ezt, de hányszor, egészen az örületig.

Hogyan került hozzám a kézirat? - akartad tudni.

Ideadta.

Hol?

A lakásán.

Nem vesztetted el a fejedet, nagy önuralmat gyakoroltál. Tehát igaz, állapítottad meg, hogy feljárkáltam hozzá. Nem igaz. De most hívott, és én mentem. Először láttam

a betoncelláját, ahogyan mosolyogva mondta. Eléggé sivár volt. De az asztalon, egy vázában, Sára virágait láttam. Mellette tettem a magaméit. Örültem Sára virágainak, Sáránál, mondtam, jó kezekben vagy. Mosolygott. A paksamétát egy szekrényből vette ki, fehéreneműk alól. »Olvasd el majd« - mondta. »Mi ez?« »Hogyan is szoktad mondani? Vádirat az élet ellen« - mosolyodott el ismét. Senkinek a világon nem volt ilyen szomorú mosolya. Óvatosan szóba hoztam az elvonókúrát. Nem tiltakozott. »Majd beszélünk róla.« Másnap délelőtt a posta kézbesítette a búcsúlevelet. Minden elő volt készítve, pontosan, akár a tökéletes bűntény.

Erről azonban hallgattam. Nem mintha nem volna jogod rólam megtudni mindent. Láttam, téged is valamilyen végzet hajt, Ádám, valaminek a végére akartál járni, talán magad sem tudtad még, minek. Miután soha nem beszélünk róla, vagy ha esetleg mégis, mindig igen óvatosan, most egyszerre mindent tudni akartál Béről és a vele való házasságról. Megpróbálsz, ahogy mondtad, elképzelni ezt az embert. A légkörét; azt, hogy hogyan tudtam együtt élni vele. Kértelek, ne tedd. Miért ne? Azért, mondtam, mert megalázó. Mi benne a megalázó? Az, mondtam, hogy ilyen mélyre süllyedhet az ember. Hogy értem ezt? Milyen mélyre? Le, egészen Auschwitz szintjére; odáig, hogy az ember elveszti a tartását, az akaratát, feladja céljait, elveszti önmagát.

- Mégis kitartottál mellette.

Ez igaz volt.

- Miért? Szeretném tudni az okát: miért?!

Igen, egy időben ez a kérdés engem is kínozott: miért? Azt hiszem, megigézett ez a rendkívüli élet. Különös szó, de másik nincs rá: megigézett. A hatása alá kerültem. Idő kellett hozzá, de lassan felismertem, merrefelé tart az életünk. Kezdtük kimeríteni a pusztulásnak való ellenszegülés valamennyi lehetőségét, ahogyan egy francia író könyvében olvastam, amelyet Bé adott a kezembe. Volt ebben valami törvényszerű. Csak át kellett lépni egy bizonyos határvonalat, s az ember szinte felszabadult. De legalábbis

megkönnyebbült. Bével egy időben még lehetett beszélgetni. Egyszer szavakról beszélgettünk. Szavakról és neurózisokról. Pontosabban szó-fóbiákról. Elmondta a saját szó-fóbiáit, melyek gyerekkorában kínozták, s amelyeket azután tudatosan leküzdött magában. Kérdezte tőlem, nekem is voltak-e ilyen fóbiáim. Egészen rendkívüli érzéke volt a kínos élmények felidézéséhez. Kérdései elől nem volt menekülés. Egyszerre itt voltak kislány korom szörnyű szavai: *a zsidó titok*. Mindig valamilyen mély, *szőrös* hangon mondtam ki magamban a szót, a szememet lehunyva. Afféle hívószó volt ez, más fóbiás szavaim számára: *Auschwitz. Megölték. Elpusztult. Odaveszett. Túlélte*. Eszembe juttatott mindent, nyomasztó gyerekkoromat, amely ilyen szavak árnyékában telt. Anyám valami Auschwitzból hozott betegségben halt meg, az apám *túlélő* volt, néma, magányos, megközelíthetetlen ember. Nem is tudom, hogyan fejlődhettem végül mégis viszonylag épkezésköz növé. Naponta meg kellett küzdenem az ép elméért, azért, hogy normális maradjak. Utáltam, hogy zsidó vagyok, s még jobban utáltam volna, ha letagadom. Rendes neurózisban szenvedtem, mint annyian, s akárcsak ők, magam is egyetlen kiutat láttam csak, azt, hogy hozzászokom. De Bé mellett megtanultam, hogy ez nem elegendő. Az utat végig kell járni, mondta mindig. Az én utam sehová sem vezet; ne azt nézd, hová vezet, inkább azt, hogy honnan indult.

Így hát lassan felderengett bennem a szabadulás módja. Ha nehezen is, de felismertem, hogy Auschwitz az én vőlegényem... A Bével való találkozás nem a véletlen műve volt. Mintha tudtam volna, hogy egyszer a végére kell járnom az életem rejtelmének, és ennek az egyetlen módja, ha valamiképpen megélem Auschwitzot. Bé is Auschwitzot élte itt, Budapesten, persze egy Auschwitzhoz magához mégsem hasonlítható Auschwitzot, egy önként vállalt, szelídített Auschwitzot, amelybe azért ugyanúgy bele lehetett pusztulni, akár a valódiba. Senki mással sem élhettem volna meg Auschwitzot itt, Budapesten, csakis Bével. Kétségtelen, hogy én nem voltam arra képes, amire ő. Én szenved-

tem, ő hideg maradt. Az eltökéltsége néha szinte az örületbe kergetett. Radikális volt, az önpusztításban kíméletlen, sőt kegyetlen. Eleinte azt gondoltam magamban, hogy kár a tehetségéért. Később megértettem, hogy az egész tehetségét Auschwitzra fordította, az auschwitzzi létmód avatott és kizárólagos művésze volt. Úgy érezte, hogy illegálisan született, ok nélkül maradt életben, és a létezése semmivel sem igazolható, csak ha »megfejtí az Auschwitz nevű rejtjelet«. Volt ugyanis egy angol nyelvű könyve, nem tudom, honnan szerezte. A könyv szerzője ugyanúgy a fogolynevén írt, mint ő is: Ka-Tzetnik 135633. Állt benne néhány sor, amit Bé annyiszor idézett, hogy kívülről tudom: »És akik maguk is ott voltak, azok sem ismerik Auschwitzot. Auschwitz egy másik bolygó, s nekünk, embereknek, e földi planéta lakóinak nincs meg a kulcsunk hozzá, hogy megfejtsük az Auschwitz szóból álló rejtjelet.« Ő mégis meg akarta fejteni, erre tette föl az életét. De nem filozófiailag, nem tudományosan s nem is az írásaival akarta megfejteni. Ennél ő jóval veszélyesebb módot választott, s ezáltal ő maga is jóval veszélyesebbé vált, mindenkivel, de főként velem, nem, igazságtalan vagyok, legfőként persze önmagával szemben. Mert ő... hogyan is magyarázzam el: ő a saját életében akarta rajta kapni Auschwitzot, a saját mindennapi életében, úgy, ahogyan azt élte. Önmagán akarta regisztrálni - szerette ezt a szót: regisztrálni - a pusztító erőket, a túlélési kényszert, az alkalmazkodási mechanizmust, ahogy a régi orvosok beoltották magukat a méreggel, hogy önmagukon tapasztalják meg a hatást.

Egy napon azon kaptam magam, hogy föladtam az ellenállást. Nem jól mondom: egy napon azon kaptam magam, hogy elégedett vagyok. Megdöbbsentem, mert elégedettségre semmi okom nem volt. Meg kellett értenem, hogy átléptem azt a bizonyos határvonalat. Kiegészítettem. Sajnáltam fiatal életemet. De semmit sem voltam hajlandó tenni érte. Nem volt vágyam, nem volt célom, nem akartam meghalni, de élni sem szerettem. Különös állapot volt, sajátságos módon nem is kellemetlen.

Egyszer még felébredt bennem az életösztön. Tulajdonképpen lehetetlenül éltünk. Kevés emberrel érintkeztünk, azokkal kétségbeejtő, »nonkonform« beszélgetéseket folytattunk. A nyúltenyésztők és a gombatermesztők országát éltük. Orvos kollégáim többnyire mind beadták a derekukat. Mindegyiknek volt egy ócska autója, egy úgynevezett vidéki »vityillója«, néhány gyereke, meg egy rossz vagy egy jó házassága. Háromévente kiváltották azt a bizonyos turista-micsodát, és néhány dollárral a zsebükben nyugati turistautakra indultak. Megvettem őket. Büszke voltam kiváltságos kitesztottságomra. Egy este azonban a Shivitti-, a Katzenelson-, a Jean Améry-, a Borowski-könyvek között egy tarka albumot pillantottam meg Bé asztalán. Az Uffizi-képtár néhány jelentős darabját tartalmazta, igen szépen kivitelezett, nagy oldalakon. Még egy sárga fedelű, tépett könyv is hevert ott, Valéry Leonardo-tanulmánya. Valami fordításához kellett neki mindez. Aznap este Leonardóról és Michelangelóról beszélt. Nem lehet elhelyezni őket az emberek világában, mondta. Nem lehet megérteni, hogyan maradt fenn a művük, mondta. Nem lehet megérteni, hogyan maradt fenn bármi, ami nagyságra vall: nyilván számtalan véletlen és az emberek értetlensége folytán, mondta. Ha az emberek értették volna a művek nagyságát, rég elpusztították volna őket. Szerencse, hogy az emberekből kiveszett a nagyság iránti érzék, csupán a gyilkosság iránti érzékük maradt fenn; kétségtelen viszont, hogy ez utóbbit, a gyilkosság iránti érzéküket egészen a művészetig, már-már a nagyságig finomították, mondta. Tulajdonképpen, mondta, ha a kortársi művészetet alaposabban szemügyre vesszük, akkor egyetlen művészeti ágat találunk, amelyet tényleg hasonlíthatatlan művészetté fejlesztettek, ez pedig a gyilkosság művészete. Így folytatta, egészen addig, amíg össze nem roppantam, amíg el nem öntött végül a kétségbeesés már-már szinte otthonos közönye.

Nem tudom, másnap mi történt velem. Arra emlékszem, hogy nagyon szép idő volt, az ablakokban, a fém- és üvegfelületeken szikrázott a napfény. Néhány eszpresszó előtt emberek ültek a napsütötte asztaloknál. Úgy éreztem, hogy körülöttem nevet a világ. Nem gondoltam semmire. Egyszerűen bementem egy úgynevezett bankfiókba, és elintéztem az elintézendőket. Majd egy utazási irodába. Helyet foglaltam egy társasutazáson, két személy részére, Firenzébe. Bé aznap kíméletlenebb volt, mint valaha. Nem érti az elhatározásomat, mondta. Nem érzem-e ennek az elhatározásnak, ennek a tettnek, ennek a merényletnek a képtelenségét? Nem érti, hogyan képzelhettem el, hogy majd felkerekedik az asztala mellől és egy csomó tökjej társaságában kirándulást tesz Firenzébe. Nem érti, hogy ugyan mi keresni valója lenne neki Firenzében. Nem érti, hogyan tudtam elképzelni őt Firenzében. Nem érti, hogyan tudom elképzelni Firenzét, nem érti, hogyan képzelhetem, hogy az ő, Bé számára egyáltalában létezik olyan entitás, hogy »Firenze«. Ha létezik ez az állítólagos Firenze, akkor az nem az ő, Bé számára létezik. Sőt, Firenze a firenzeiek számára sem létezik, mert a firenzeiek nyilván már réges-rég nem tudják, mit jelent az, hogy Firenze. Firenze a firenzeiek számára semmit sem jelent, mint ahogy az ő, Bé számára sem jelent semmit. Nem érti az én nagy és megbocsáthatatlan tévedésemet, hogy úgy teszek, mintha a világ nem a gyilkosok világa lenne, és nagy kényelmesen be akarok rendezkedni benne. Nem érti, hogy képelem, hogy Firenze nem a gyilkosok Firenzéje, amikor ma minden a gyilkosoké. És így tovább. De még mielőtt sikerült volna teljesen kétségbe ejtenie, kereken föl tettem neki a kérdést, hogy nem akar-e velem eljönni Firenzébe. Egészen elképedt: Miről beszélt mostanáig? – kérdezte. Szóval, nem, mondtam. Szóval, nem, mondta. Akkor egyedül megyek, mondtam. Tudomásul vette. De láttam, meghökkent. A következő napokban nemegyszer vettem észre egy bizonytalan mozdulatát: mintha valamit még mondani szeretett volna. De azután nem mondott

semmit. Valójában alig néhány szót váltottunk csak. Mindig a legtárgyilagosabb, a legszükségesebb szavakat. Azután összecsomagoltam és elutaztam. Magam sem tudtam, miért. Semmi kedvem nem volt az úthoz. A macacsság hajtott, semmi más.

Ezen az úton ismertelek meg, Ádám. Később elmondta: valósággal kétségbe ejtettelek, mert úgy tűnt neked, hogy észre sem veszek. Dehogynem vettelek észre. Láttam, érdeklődsz irántam. Valami ürüggyel egyszer a szálloda előcsarnokában megszólítottál. Máskor ott udvariaskodtál a társas busz meredek lépcsőjénél. Valami szellemes megjegyzést tettél az egyik festményről. Föltettem magamban, ha még egyszer megszólítasz, kereken megmondom majd: kedves teniszbajnok (valahogy látszott rajtad, hogy szeretsz teniszezni), ne fáradjon, nem vagyok ágyba vihető. Nem azért, mert nem tetszik nekem, de sajnos nincs libidóm. Frigid vagyok, ahogy ezt mondani szokták.

A leveled mégis megindított. Kamaszlány korom óta nem kaptam szerelmes levelet, akkor is csak egyszer. Nagy óvatosan a rendelőbe címezted. Meghatott az első sorok empátiája: soha életedben nem láttál még ennyire boldogtalan női arcot, írtad. Hogy olyan boldogtalannak látszom, hogy az - bocsássak meg az őszinteségért - már erotikusan hat. Egyre csak az arcomról képzelődsz, írtad, »erről a fénytelen, izgalmatlan arcról«. Hogy hátha sikerülne valami kifejezést csalnod rá. Váratlanul felcsillanó érdeklődést. Az első mosolyt. »És megpróbálom elképzelni, milyen lehet ez az arc a gyönyör pillanataiban...« - látod, minden szavadra emlékszem. Eltettem a fiókomba, receptek, névjegyek meg egyéb papirosok kaotikus rengetegébe.

Nem vettelek komolyan, hogyan is vehettelek volna? Hiszen milyen esélyt kínálhattál nekem? Szeretőre már nem volt szükségem, jó barátokra még kevésbé. Miután Firenzéből hazatértem, Bé már alig állt szóba velem. Talán különös, de ez önmagában véve még korántsem készítetett arra, hogy változtassak az életemen. Hiszen, s ezt mindig is szem előtt tartottam, Bét nem hibáztathatom; elvégre nem arra szer-

zódtem vele, hogy boldog házasságban éljünk. Annyira természetesnek éreztem az életemet, az elveszettségemet Bé oldalán, hogy az már-már gőgössé tett. Annyira természetes volt, hogy ebben a házasságban felőrlődöm, elpusztulok, megsemmisülök, hogy a választás lehetősége meg sem fordult a fejemben. Mit érdekeltek engem a problémátlan egzisztenciák, a szimpla sikertörténetek, a rendezett körülmények, a sportszerű életek, a hivatásszeretet! Bevallom, mélyen lenéztelek.

Nem tudom, mikor vettem észre, hogy valami megváltozott bennem. Valószínűleg a kitarásod tette. Újra meg újra felbukkantál; telefonáltál; a rendelő előtt megvártál az utcán. Hasztalan próbáltam kitérni előled, letagadtatni magam: mindig újra ott voltál, mindig ugyanazzal a megbízható arccal, ugyanazzal a kicsikét mentegetőző mosollyal. Csak a nyakkendőd változott minden alkalommal. Egy este mégiscsak beültem veled egy eszpresszóba. S egy délelőttön hirtelen azon kaptam magam, hogy egy kirakat előtt állok és nyakkendőket nézegetek.

Hirtelen szakadtak ki belőlem a szavak, anélkül, hogy felkészültem volna. Este volt, későn értem haza a lakásodról. Bé az asztalánál ült még, írt vagy olvasott, olvasott vagy írt, olvasott és írt - egyre megy. Megkérdeztem, érdekli-e, merre járok mostanában minden este. Nem felelt. És akkor a magam módján köszönetet mondtam neki. Már nem emlékszem a szavaimra. Megköszöntem neki, hogy általa megértettem mindazt, amit a szüleim, a családom, az egész szörnyű örökségem alapján nem értettem, és nem is merem megérteni. Most már értek mindent, és készen áll bennem a válasz. Biztosan igazad van, Bé, a világ a gyilkosok világa, mondtam neki, de én mégsem akarom a világot a gyilkosok világának látni, én olyan helynek akarom látni a világot, ahol élni lehet. Elfogadta. Elengedett. És mégis, mintha valami, még hozzá valami igen lényeges kérdés, tisztázatlan maradt volna közöttünk. Én nem tudtam volna

megfogalmazni, mi volt ez a homályos pont. De egyikünknek sem volt tiszta a lelkiismerete. Mintha mindketten úgy éreztük volna: még tartozunk egymásnak valamivel.

De melletted lecsillapodtam. Megtanultam felejteni. S megtanultam együtt élni – nemcsak veled, de önmagammal is. Talán emlékszel még, mit feleltem neked aznap este, amikor megkérdezted, hogyan volt erőm elégetni a kéziratot:

– Csodálkozni fogsz a válaszomon, Ádám. Te adtál erőt hozzá. Te, meg a gyerekek.

Így volt. Kár, hogy felmondtad a szerződésünket, Ádám. Kár, hogy felmondtad a boldogságunkat.

Valamit el kell mondanom még, amiről inkább hallgatni szerettem volna. Talán emlékszel rá, hogy elutaztam egy dermatológiai konferenciára, Krakóba. Akkor a kezemben volt már Bé kézírata, de még nem teljesítettem a megbízatását. Úgy gondoltam, hogy előbb látnom kell Auschwitzot. Ez a konferencia, s főként az időzítése szinte jeladásként hatott. Biztosan tudod, hogy Krakó és Auschwitz között rendszeres autóbuszjáratot létesítettek, érdeklődő turisták részére. Bár egyedül akartam utazni, egy kolléganő rajtakapott, amint buszjegyet rendelek magamnak a szálloda portáján. Nem kerülhettem el, hogy ő, s az ő nyomán mások is csatlakozzanak. Bosszankodtam, de azt gondoltam, a helyszínen majd csak megszabadulok tőlük. Nehezen viseltem fecsegésüket az autóbuszban. Végül megérkeztünk valahova, s beléptünk egy csarnokba, amely nagyobb fürdőhelyek jegyárusító pavilonjára emlékeztetett. Prospektusok heverték mindenfelé, a világ összes nyelvén. Tájékoztatók a csoportos kedvezményekről, stb. A hátsó üvegfalon át, mintegy ígéretként, idelátszottak a szürke kőbarakkok. Emberek hömpölyögtek a szűk utakon. Nők, férfiak, gyerekek. A fátyolfelhők mögül szürkén sütött a nap. Jegyet váltottunk. Kezdett elfogni a balsikeres vállalkozások előérzete. Itt volt minden, amit fényképekről jól ismertem már. A kapu felirata, a hajlított betonoszlopok közt feszülő szöges drótkerítések, az egyemele-

tes kőépületek – minden valószerűtlenül, mintegy az eredeti másolataként hatott. Képtelen voltam beleélni magam a hangulatba, amelyre pedig napokon át készülődtem. Olyan érzés kerülgetett, mintha skanzenben járnék. Az a gonosz ötletem támadt, hogy mindjárt felbukkan majd a csikos rabruhába öltöztetett statisztéria. Láttam a múzeumi preparátumok gondosságával kiállított cipőket, a bőrröndöket, a halmokba rendezett emberi haját, s nem sikerült bensőséges kapcsolatra lépnem velük, nem sikerült a saját cipőmnek, a saját bőrröndömnek, a saját hajamnak tekintenem őket. A mögöttem bámszkozók időnként meglöktek, máskor a minduntalan felbukkanó kollégák egyike-másika szólított meg. Valaki megkérdezte, szabad-e itt rágyújtani. Egy idős asszony arcán könnyek folytak. Az általános beszélgetés moraja egyetlen pillanatra sem csitult. Mellettem egy kollégám azt mondta, hogy »Birkenába kell átmenni, az a komoly hely«. Mi az, hogy »Birkenau?« – kérdezte másvalaki. Igyekeztem elszakadni csoportunktól, de mindig utolértek. Valaki figyelmeztetett: le ne késsük a visszafelé induló autóbust. Így nem mehetek vissza, gondoltam magamban, hiszen semmit sem végeztem. Olyan gondolat volt ez, amilyen álmainkban kerülget néha, amikor halljuk, de nem értjük a szavakat. Hiszen mit kellett volna *végeznem*? Nem tudtam. Tévedés volt idejőnnöm, tévedés, gondoltam, minden. Amikor a szállodánkba visszatértünk, egy kollégánk rémulten állapította meg, hogy eltűnt a pénztárcája. A hotelportás felvilágosított, hogy Auschwitzban hemzsegnek a zsebtolvajok, akik kihasználják a látogatók megrendültségét s az ezzel együtt járó figyelmetlenségüket. Éjszaka nem tudtam aludni, időnként elfogott a sírás.

Irodába, óvodába: mindnyájan elmentetek. A rendelőben beteget jelentettem. Begyújtottam a kandallóba. A szobámból kihoztam a kéziratot. A kandalló elé, a szőnyegre leültem. Előbb a kéziratot, laponként, utoljára a búcsúlevelet.

Minden hátsó gondolat nélkül, minden pátosz nélkül, az érzelmi zsarolás legcsekélyebb szándéka nélkül kérlek, sőt követelem, hogy ezt a kéziratot semmisítsd meg, akár egy túlvilágról érkezett magánlevelet, amit senki sem írt és senkinek sem szól. Kívánságom nem elhamarkodott, volt időm alaposan átgondolni, így tekintsd azt véglegesnek és megmásíthatatlannak. A tűzbe dobd, hogy elégjen, mert a tűz által jut oda, ahová jutnia kell...

Egyetlen pillanatig sem éreztem magam egyedül. Mintha együtt néznénk a tüzet.

Elégtelen volt a képzeletem, elégtelenek voltak eszközeim, és nem vigasztal, hogy mások sem találták meg az eszközöket... De én legalább tudom, hogy egyetlen eszközünk egyszersmind az egyetlen birtokunk is: az életünk.

Értettem, minden szavát megértettem.

Neked kell elégetned az iratot, amelyben szálnalmas és mulandó történetünket a kezébe helyezem: neked, akin énáltalam Auschwitz - ártatlanul és Auschwitz ismerete nélkül - a legmélyebb sebet ejtette.

Igen, el kellett fogadnom, amit nekem szánt; nem hunyhatott ki nyomtalanul ez az Auschwitznak szentelt élet.
A lángok közt fel-felizzott az írás:

...a megélt és megszenvedett felhatalmazás alapján számodra, egyedül a te számodra, visszavonom Auschwitzot...

Mindig bűnös, aki életben marad. De viselni fogom a sebet.

(Ádám és Judit villalakásának nappali szobája. Még égnek a lámpák, bár a széles ablaktáblák mögött hajnalodik már. A kertre nyíló üvegajtó zárva. A kandallóban kihunyó zsarátnok.

Ádám és Judit. Fáradtak, láthatóan ébren töltötték az éjszakát.

Hosszú csend.

Judit most feláll, némán kezdi összeszedni a hamutálakat, a poharakat.)

ÁDÁM Ezt a történetet másképp is el lehet mondani, Judit.

JUDIT (*megáll*) Hogyan?

ÁDÁM Úgy, ahogyan megtörtént.

JUDIT Azt gondolod, hogy hazudok?

ÁDÁM Biztos, hogy nem hazudsz. Figyelmesen hallgattalak. Úgyszólván minden szavadra emlékszem. Egy Auschwitzcal színezett szerelmi történetet mondtál el, Judit.

JUDIT (*meghökken*) Egy Auschwitzcal »színezett«?!...

Mit értesz ezen? Mit tudatsz te Auschwitzról?

ÁDÁM Mindent, amit el lehet olvasni. És mégsem tudok róla semmit. Mint ahogyan te sem tudatsz róla semmit.

JUDIT Az nem ugyanaz. Én zsidó vagyok.

ÁDÁM Ezzel semmit sem mondtál. Mindenki zsidó.

JUDIT Megdöbbenesz, Ádám. Szellemes vagy, mint egy filozófus. Sosem hittem volna, hogy te... Például, hogy Auschwitzról olvasol.

ÁDÁM Amióta téged megismertelek, Judit, szakadatlanul. Egyik könyvet a másik után. Az irodámban könyvtárra szóló Auschwitz-irodalmat találhatsz. Kimeríthetetlen.

JUDIT Nekem sosem szóltál róla.

ÁDÁM Nem, mert láttam, hogy menekülsz. Csak azt nem tudtam, hogy valójában a szerelmed elől menekülsz. Velem éltél, de az álmaidban vele csaltál meg.

JUDIT Tehát erről van szó. Féltékeny vagy egy halottra.

ÁDÁM Lehet. De másképpen nem érthetnélek meg. Nem érthetném, hogy mi mozgatott benneteket. Őt, hogy megírja bűnbánó művét, amelyet azután saját magával együtt halálra ítél; és téged, hogy ezt az ítéletet végrehajtsd, és ezáltal valamilyen misztikus egyesülés élményében részesülj, ha jól vettem ki a szavaidból.

JUDIT És most talán érted?

ÁDÁM Legalább tizenöt könyvet elolvastam a mániás depresszióról és a paranoiáról.

(Hosszú csend.)

ÁDÁM Auschwitzot senki sem vonhatja vissza, Judit. Senki, és semmiféle felhatalmazás alapján. Auschwitz ugyanis nem visszavonható.

JUDIT *(mind kétségbeesettebben)* Ott voltam. Láttam. Auschwitz nem létezik.

ÁDÁM *(Judithoz lép, keményen megragadja a vállát)* Két gyerekem van. Két félzsidó gyerekem. Még nem tudnak semmit. Alszanak. Ki fog nekik Auschwitzról mesélni? Melyikünk fogja megmondani nekik, hogy zsidók?

(Hosszú csend. Ádám keményen markolja Judit vállát.)

JUDIT *(halkan, szinte könyörögve)* És ha nem mondanánk meg nekik?...

Függöny”

Az autográf jegyzetállományban azonban Keserű egy másik, egy mindenképpen radikálisabb befejezést is talált, habár a szabad verses forma korábbi keletkezés-re vallott, s így inkább csak az ősképe, semmint a valódi alternatívája lehetett a végleges szövegváltozatnak:

ÁDÁM

Ő megölte benned a gyermekedet
Te megölted a könyvét
Tűzben égetted el akárha Auschwitzban
Méltó bosszú talán tudat alatti ahogyan mondják
Melyikötök gyilkos én nem firtatom
de szörnyű belelátni
én most kezdek csak látni Látni és érteni
értem az indulatot
értem a rettegést
értem a bujkálást
értem hogy mit jelent
zsidónak lenni
Értem az ítéletet
értem értem.

JUDIT

Ártatlan voltál és erős
Most mindennek vége
Tudtam hogy így lesz ez
hogy utánam jön
a sárba tipor
összemorzsol
Tudtam hogy menekülés nincsen

ÁDÁM

Két gyerekem van
Két félzsidó gyerekem
Ki fog mesélni nekik Auschwitzról
Ki fogja megmondani nekik hogy zsidók

JUDIT

Oda minden amit csodáltam benned
Gyenge lettél hisztériás gyáva és szellemes

ÁDÁM

Ne zsidótól tudják meg
Én mondom majd el nekik
Ne a rettegést tanulják

JUDIT

De hiszen máris rettegsz
Mennyire ismerem ezt Ádám
Mennyire nem akartam
Ez volt az életem Bével
Néha kiborult elvesztette a fejét
Szégyen élni ordította A hajába túrt
Szégyen élni Szégyen élni
Ordítottam én is Szeretlek Bé
ordítottam Csillapodjál
Szégyen élni Szégyen élni
Szeress engem könyörögtem...

*(Hirtelen elhallgat.
Egy kevés csend.)*

ÁDÁM

Mármint hogy... szeretni?

JUDIT

Ez az egyetlen esélyünk.

ÁDÁM

Szeretni! (*Hirtelen fölnevet.*)

JUDIT

Szeretni! (*Rá is átragad a hisztériás nevetés.*)

(Ádám az asztalról felkap valami könnyű tárgyat – mondjuk, a cigarettás dobozát –, és Judit felé hajítja.

Judit is felkap valamit – mondjuk, egy ülőpárnát –, és megcélozza vele Ádámot.

És ebből valami hóbotos, valami kíméletlen, valami veszedelmes zsonglőrjáték alakul ki közöttük: miközben behajszolják magukat egy szóba, amelyet a legkülönbélebb hangsúllyal és érzelmi árnyalatokkal látnak el, s így labdázna vele mintegy: repülnek a tárgyak is, melyeket asztalról, székről, innen-onnan felkapnak és egymás felé vágdosnak.)

MINDKETTEN

Szeretni! Szeretni? Szeretni... Szeretni.

(Röpködnek a szavak, röpködnek a tárgyak.)

Függöny

Keserű leemelte orráról az olvasószemüvegét, és mozdulatlanul belebámult a szobájában gonosz mikrobákként lebegő porszemek és szennyfoszlányok undorító táncába, amelyet az ablakán betűző délutáni nap fénypásmáiban lejtettek. Mint mindig, valahányszor a darabot elővette, most is azzal az érzéssel fejezte be az olvasást, hogy becsapták és kifosztották. Volt az autográf jegyzetek közt egy emlékeztető, afféle gyakorlati intelem, amelyet írók, szerzők gyakran rögzítenek maguknak – írásban vagy hangszalagon –, nehogy az írás közben megfélekedzenek róla, hogy mit is írnak voltaképpen. Ezt az emlékeztetőt Keserű ugyan most nem hívta maga elé a képernyőre, de annyiszor

látta már, hogy kívülről is tudta. „A színdarab létalapja – így szólt az írás – egy regény. A mű valósága tehát egy másik mű. Ráadásul e másik művet – a regényt – teljes egészében nem is ismerjük. Úgyannyira nem, ahogy a Teremtést sem: ugyanannyira homályos tehát, mint amennyire homályos a számunkra adott világ, amelyet más néven a valóságnak nevezünk. Ugyanannyira töredékes, ám ugyanannyira követhető is; mert hiszen a számunkra adott világ logikája szerint élünk.”

Csak hogy a Keserű számára adott valóság az adott cselekmény önkénye folytán egyszerűen eltűnt Keserű szeme elől, s ő most úgy bámult utána, mint ahogy a porszemek távoli, moszatszerű mozgását bámulta, amely olyan volt, akár valamilyen érzékfölötti jelbeszéd: lenyűgöző és érthetetlen. Mint mindig, amikor a darab végéhez ért, Keserű most is föltette magának a hamleti kérdést, amely az ő számára nem úgy hangzott, hogy lenni vagy nem lenni, hanem így: vagyok vagy nem vagyok. De hát az ő világa a kéziratok világa volt, élete mindig kéziratok közt telt, kéziratok körül forgott, mondhatni az ő életútját mindenfelől kéziratok szegélyezték: így nem egészen logikátlan tehát, hogyha sorsa buktatóját végül egy kéziratban ismeri fel – egy kéziratban, amelyet elégettek.

Keserű felnevetett, s ez a kurta hang most is amolyan száraz röffentésnek hangzott inkább, semmint nevetésnek. „Finita la commedia” – gondolta aztán, talán maga sem tudva, hogy a darabot érti-e, vagy valami más, annál esetleg tágabb keretekre gondolt, az életre, netalán a valóságra, mármint az úgynevezett valóságra. Talán kár volt elolvasnia a darabot. Másrészt időnként el szokta olvasni. Miért, miért nem, valahogyan a fényesebb időkre emlékeztette – most legalább úgy tűnt neki, mintha fényesebb idők lettek volna. Kétségkívül, valaha régen Keserűnek meggyőződései voltak, sőt, mondhatni, a meggyőződései irányították az életét. Minthogy történetesen megint éppen az ablaknál állt és a hajléktalanokat nézte, eszébe jutott, hogy valaha régen a hajléktalanokra is másképpen nézett. Intellektuális góg-

jében valaha régen Keserű jogot formált arra, hogy sajnálja ezeket az embereket; a részvét vastag, ragacsos falát vonta a hajléktalanok és önmaga közé, hogy a saját szociális érzékenységét fitogtassa. Mozgalmakban vett részt, amelyek a hajléktalanokat arra használták, hogy pusztá létezésüket botrányként mutassák fel a szociális igazságosság hazugságán alapuló zsarnoki hatalom létjogosultságával szemben.

Keserűt mostanában nem érdekelték többé a hajléktalanok. Meglehető, ez is vonzotta olyan ellenállhatatlanul hozzájuk. Egyfelől némi lelkipurdalást is érzett irántuk, mintha, egy bizonyos értelemben, cserbenhagyta volna őket. Másfelől, ezt Keserű nem tagadhatta, szórakoztatták is őt a játékaik, a szertartásaik. Ahogy megérkeztek. Ahogy egy új jövevényt üdvözöltek. A szatyrok. A belőlük előkerülő tárgyak. A zsíros ujjak, amelyek a padokra kiterített újságpapíron a szalonnát nyesegették. A hatalmas bicskák. A palackok. Az arcok, az öltözékek, a jelmezek (hogy így mondjuk). A nevetésük.

Keserűt olykor elgondolkodtatta, hogy ezeken a zord arcokon ugyan gyakran megjelenik a méreg, a düh is, de bánatosat, melankolikust szinte sosem lát közöttük. Lassanként felismerte, hogy ezeknek az embereknek nincs miért melankolikusnak lenniük, hiszen nincsenek emlékeik – elveszítették őket, vagy leszámoltak velük –, így tulajdonképpen nincsen múltjuk; igaz, jövőjük sincs. A folyamatos jelennek abban az állapotában élnek, amelyben a pusztá létezés közvetlen, egyszersmind kizárólagos valóságként érzékelhető – már akár a gond, az ínség, akár pedig az előlük való megmenekülés pillanatnyi örömének különféle formáiban. *Történet nélküli emberek* voltak, s ez a gondolat csendes rokonszenvet ébresztett Keserűben. Jól tudta persze, hogy mindegyiknek megvan a maga szomorú története, amely őt idáig juttatta; de Keserű úgy képzelte, hogy mire idáig jutottak, ezek a történetek már régóta elveszítették minden jelentőségüket (ha lehet egyáltalán jelentősége az ilyen történeteknek).

Amióta megszabadult fölösleges komplexusaitól, Keserű kétségkívül fesztelenebbül, mondhatni emberségesebben gondolkodott a hajléktalanokról. Emellett sosem zárhatta ki teljesen, hogy egy szép napon ő is ott találja magát közöttük, a padon. Nem ma, fordult meg Keserű fejében, és nem is holnap, de talán holnapután. Miért ne? Keserű egyetlen olyan törvényt és senki olyan emberfiát nem ismert, aki, vagy amely őt ettől megóvhatná vagy meg akarná óvni.

Ez a korántsem örömteli gondolat nem alaptalanul fordult meg Keserű fejében. Emlékezett rá, hogy ma reggel még eredetileg, úgymond, „dolgozni” akart: két kézirat is hevert az asztalán, arra várva, hogy megszerkessze őket. De már az első oldalak javíthatása közben ólmos kedvetlenség fogta el. Előbb-utóbb Keserű kénytelen lesz észrevenni, hogy megelégette a mesterségét. Egyszerűen ráunt, hogy megítélje: jó-e vajon egy könyv, vagy rossz, mert ez a kérdés Keserű számára mostanában teljesen közömbössé vált, holott az ilyen kérdések eldöntéséből élt, ez volt a foglalkozása, s ha továbbra is közömbös marad e kérdések iránt, sem megélhetése, sem foglalkozása nem lesz. Valószínűleg igaza volt egykori feleségének, aki egy beszélgetésük során már évekkel ezelőtt azt javasolta Keserűnek, hogy változtasson mesterséget. „Nem érted az idők szavát” – mondta neki egykori felesége, és Keserű egyetértett vele, fölényesen és megvetően, mert az asszonynak mindig igaza volt, és Keserű ezért mindig megvetette.

Alkonyodott. Szobájára, melynek Keserű – lévén az ablaknál állt – a hátát fordította, kezdett rátelepedni a sötétség. Csak a számítógép lidérces fénye villódzott a homályos sarokból; úgy látszik, Keserű elfelejtette kikapcsolni. Utoljára egy műveletet kezdeményezett rajta, amelyről időközben megfeledkezhetett, vagy amelyet félbehagyott, s most a gép, a maga kínzóan makacs módjában, sürgetően villogtatta Keserű háta felé a hiábavaló kérdéseit:

*Következő lépés
Mégse*

